శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౨౮. { విక్రమ
ఆశ్వయుజ - కార్తికములు. } సంచిక ౪.

కాకినాడ:

పరిషత్కార్యాలయమునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

1940 అక్టోబరు-నవంబరు.

విషయసూచిక.

1. స్వవిషయము ౧౫౩
2. కీ. శే. కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు ... ౧౫౪-౧౫౫
3. విచారవీచికాః ౧౫౬-౧౫౭
   సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.
4. బ్రహ్మనిర్యాణాక్రందనమ్ ౧౫౮
   వైద్యరాజ దంటు సుబ్బావధానికవిరాజుగారు.
5. కీ. శే. కూచి నరసింహముపంతులుగారు ... ౧౫౯-౧౬౦
6. శ్రీ కూచి నరసింహరాయనిర్యాణస్మృతి ... ౧౬౧-౧౬౨
   దాసరి లక్ష్మణస్వామిగారు.
7. మిత్రస్మృతి ౧౬౨
   కావ్యకలానిధి పిశుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు.
8. కాశీఖండము-సూరిగారి పాఠపుసొగసులు ... ౧౬౩-౧౬౮
   వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ- చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.
9. పరిషత్పుస్తకభాండాగారము-మూడవభాగము 25-48
10. సీతారామచరిత్రము 97-112
    మంత్రిప్రగడ సూర్యప్రకాశకవి.
11. ఈశానసంహిత 1-28

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౨౯. { విక్రమ ఆశ్వయుజ కార్తికములు. } సంచిక ౪.

స్వవిషయము.

శ్రీనాథ విరచితమగు శివరాత్రిమాహాత్మ్య మిదివఱలో రెండు మాఱులు పరిషత్తుచే ముద్రింపఁబడినది. కాని మూలగ్రంథమగు ఈశాన సంహితాభాగము లభింపమిం జేసి యాంధ్రగ్రంథమున శ్రీనాథుని మార్పులను, ఆంధ్రీకరణవిశేషములను వివరించుటకు వీలు కలుగలేదు. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వలన నాభాగము మాకు లభించుటచే నీసంచికలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములఁ బాఠములు సవిమర్శముగఁ బరికించినచో శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణ విశేషములు మనకు విశదములు కాఁగలవు. రాఁబోవుసంచికనుండి బాలసరస్వతీయమునకు మూలమగు సంస్కృతగ్రంథము ముద్రింపఁబడుచున్నది. బాలసరస్వతియే సంస్కృతవ్యాఖ్యానము రచించి దాని కాంధ్రవివరణమును జేర్చియుండునని తోఁచుచున్నది. ఆంధ్రగ్రంథమిదివఱలో మాచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. వావిళ్లవారును బ్రకటించియున్నారు. సంస్కృతవ్యాఖ్యానమునకు మాతృక లెవరియొద్దనైన నున్నచో దయతోఁ బంపఁ గోరుచున్నాము.

కీ॥ శే॥ విమర్శకాగ్రేసర

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.

సనాతనధర్మరక్షణ దీక్షితులును, బాల్యమాదిగ నాంధ్రసారస్వతోపాసకులును, 'విమర్శకాగ్రేసర' బిరుదాంకితులునగు బ్ర. శ్రీ. కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు 29-10-40 తేదిని కీర్తిశేషులయిరని తెలుపుటకుఁ బరమ చింతయు వంత నందుచున్నది.

శ్రీ శాస్త్రిగారాంగ్లగీర్వాణాంధ్రభాషలయందలి పాండిత్యమును దమ యసాధారణమేధావిశేషమును గణించి, రాజకీయోద్యోగమున నుండి తమ కార్యములను యథావిధిగఁ జక్కఁబెట్టుకొనుటయేగాక తీఱిక చేకూరినపుడెల్ల సనాతనమతసారస్వతచర్చలఁ బాల్గొనుచుండెడివారు. మతవిషయమునఁగాని, సారస్వతవిషయమునఁగాని శ్రీశాస్త్రిగారు కలము నెత్తినచోఁ బ్రతిపక్షులు తమ వాదము నుపసంహరించుకొనవలసినదియే.

సారస్వతరంగమున వీరలు చేసిన విమర్శనములు వ్యాసరూపమునఁ బరిషత్పత్త్రిక మున్నగు పత్త్రికల నలంకరించియున్నవి. అందలి విషయములు నిత్యనూతనములు, ప్రతిపక్షదుర్భేద్యములును. శ్రీ శాస్త్రిగారు సనాతనమతరక్షణమునకై భక్తసమాజము, ఆర్యమతబోధిని యను సభల స్థాపించిరి. రెండవదాని కనుబంధముగ 'నార్యమతబోధిని' అను మాస పత్త్రికనుగూడ స్థాపించిరి. వీరలు విగ్రహారాధనము, హిందూమతధర్మములు, త్రిమతములు, అవతారములు మొదలగు వ్యాసముల నెన్నిటినో వ్రాసి ప్రచురించిరి.

సాహిత్యప్రపంచమున వీరు రాజశేఖరచరిత్రవిమర్శనము, భాస్కరోదంతము, కురుపాండవదాయభాగనిర్ణయము, నన్నయభట్టారకచరిత్రము, మనుచరిత్ర విమర్శనము మొదలగువాని నెన్నింటినో ప్రకటించియున్నారు. అట్టివిమర్శనములందుఁ బ్రతిపక్షులను నిర్దాక్షిణ్యముగ విమర్శించుటయే వీరిపద్ధతి. "అల్పదోషమైనా కావ్యమందు సహించక విమ

ర్శ చేసేటప్పుడు యమునికన్న ఎక్కువ నిర్ఘృణుడని పేరుపొందిన పండితు"లని కీ. శే. గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు వీరిని ప్రశంసించుటయే వీరివిమర్శనతత్త్వమును, తీక్ష్ణతను వ్యక్తీకరించుచున్నవి.

శాస్త్రిగారు కేవలము విమర్శకవ్యాసములను మాత్రమే రచించుటతోఁ దృప్తినొందక స్వతంత్రరచనములఁగూడఁ గావించియున్నారు కొన్నిగ్రంథములింకను ముద్రణము నొందవలసియున్నవి. మంగతాయి, సైంధవవధ మున్నగునాటకములను, జనార్దనశతకము, కోకిలగీతము, గోమహిషసంవాదము, విబుధలోకసందర్శనము మొదలగు ఖండకావ్యములను, కొన్నిహాస్యగ్రంథములను రచించిరి.

వీరలు చిన్నతనమునందే తమకుఁగల నాట్యకళాభిరుచిచే 'ఆర్య బృందానందసంధాయిని' అను నాటకసభను నెలకొల్పి, యందు నాటకములఁ బ్రదర్శింపఁజేయుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరిమతవిషయికవ్యాసములు మాత్రమే 'ఉపన్యాసపయోనిధి' అనుపేరఁ బ్రథమ సంపుటముగఁ బ్రకటింపఁబడినవి. కవిత్వ విషయికములగు వ్యాసములు—శ్లేషకవిత్వము, అలంకారవిషయములు, మొదలగునవిపరిషత్పత్త్రికయందుఁ బ్రచురింపఁబడినవి. వీరల వ్యాసములను గ్రంథములను నొకచో సమకూర్చి సంపుటములుగఁ బ్రకటించినచో నాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచమున కెక్కుడగు నుపకారమొనర్చినవా రగుదురు. సర్వతోముఖమయిన పాండిత్యము నార్జించి పెక్కువిషయములఁగూర్చి యమూల్యములగు వ్యాసములను విమర్శనములను నాంధ్రలోకమున కొసఁగి, తమ జీవితమును సారస్వతసేవకై వినియోగించి, మిగిలిన సారస్వతోపాసకులకుఁ బథప్రదర్శకులైన మహనీయులలో శ్రీ శాస్త్రిగారొక్కరు.

శ్రీ శాస్త్రిగారు తమ భౌతికజీవితమును విడనాడినను వారికీర్తి చిరస్థాయిగ నాంధ్రలోకమున జీవింపఁగలదు. వీరియాత్మకు సర్వేశ్వరుఁడు శాంతినొసఁగుఁగాక.

విచారవీచికాః.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్లో. శయ్యాగూఢ స్స్వమతవిభవం ప్రాహ గాంగేయవద్యః
యశ్చావాదీ చ్ఛలసరహితః స్వీయసాహిత్యసారం
వ్యాధేః పీడా మపరిగణయన్ లేఖయామాస వ్యాసాన్
ఆపంచాబ్దం సదయహృదయం తం కథం విస్మరామః. 1

శ్లో. అర్థంధర్మం నిజవసుసమం పాలయామాస యోఽసౌ
గచ్ఛం స్తిష్ఠ న్నిజహృది సదా చింతయ న్నార్యకీర్తిం
వాక్యం పూతం నిగమగదితం యస్య వాదే ప్రమాణం
యద్వై ద్వైదుష్యం విబుధవినుతం సర్వతంత్రస్వతంత్రం. 2

శ్లో. లబ్ధ్వాఖ్యాతిం భువి నిరుపమాం స్వీయధర్మప్రచారే
కృత్వా శాంతాన్ నిజమతరిపూన్ హేతువాదై రమోఘైః
భూత్వా వంశే నిగమనిలయే కాశిభట్టాభిధానే
బ్రహ్మయ్యార్యో బిరుదపదభాక్ స్వర్గతో భ్రాతృవర్యః. 3

శ్లో. బ్రహ్మన్ భ్రాతః కథ ముపరతః స్వచ్ఛవాత్సల్యసింధో !
దీనం త్యక్త్వా నమితశిరసం మాంచ పుత్రంచ భీతం
కాంతాం ఖిన్నాం విమలచరితాం త్వత్సపర్యానురక్తామ్
బంధుస్తోమం సహృదయజనం ధర్మసంస్థాం తవాప్తాం. 4

శ్లో. స్వర్యాత స్త్వం త్వరిత మనుజం మాం పరిత్యజ్య ముగ్ధం
లోకా బ్రూయుః స విబుధవరః కీర్తిశేషోహి జాతః
గేహే చాస్తే తదనుజపదో జ్ఞానవిజ్ఞానహీనః
కింతేన స్యా చ్ఛ్రుతిమతరిపూన్ కోహి ధీరోఽద్య జేతా ! 5

శ్లో. కం విద్వాంసం కుమతదళనం యామ చార్యం శరణ్యం
యజ్జిహ్వాగ్రే వసతి విమలా భారతీ భావరమ్యా
భాస్వా న్యాతో రిపుతిమిరహా యేన ధర్మాబ్జకోశం
లక్ష్మీయుక్తం వికసిత మభూత్ దేశకళ్యాణశక్తం. 6

శ్లో॥ తత్త్వం వేత్తుం శ్రుతిశిరసిజం మోక్షమార్గానుకూలం
సత్యం జ్ఞాతుం నిగమగదితం యజ్ఞకర్మానురూపం
సారం బోద్ధుం సరసవచసాం సాహితీశోభితానాం
భావం శ్రోతుం మునివరకృతే ధర్మశాస్త్రే నిగూఢం. 7

శ్లో. ఆగచ్ఛన్తస్తవ నివసనం తృప్తచిత్తాః ప్రయాతాః
అద్యాగన్తౄం స్త్వయి తు విరతే ప్రీణయేయం కథం భోః
అల్పజ్ఞోఽహం చకితహృదయ స్తేతు విజ్ఞానదక్షాః
జ్ఞాత్వా సారం మమ తనుతరం స్వర్గతః కోహి హేతుః. 8

శ్లో. ఆత్మా నిత్యో దివి హిస భవాన్ వర్తతే కీర్తికాయః
తస్మాద్ధైర్యం విబుధకృపయా! దేహి మే తాంచ మేధాం
నోచే ద్దేవ్యే తవతు సవిధం నిశ్చయం నాత్ర వర్తే
అత్రస్థం మాం బుధవర! జనా నీరసం నాద్రియేయుః 9

శ్లో. "దూరం మాగా నివస నికటే మేఽనుజాత్రైవ నిత్యం"
ఇత్యేవం త్వం వదసి సదయం కింతు గతోఽసి దూరం
కింతే న్యాయ్యం చరణపతితం భ్రాతరం న్యస్య యాతుం
దుర్దైవాన్మే త్వమసి విముఖో నాస్తి తే నిర్దయత్వం. 10

శ్లో. యావజ్జీవం తవఘనగుణాం శ్చింతయన్ ప్రేమరాశేః
ధ్యాయన్నేష్యే పదసరసిజే శ్రీకరే కాల మీడ్యే
స్వర్గాద్భ్రాత్రే బుధవర! కృపాదృష్టిభాగ్యం ప్రదేయం
గృహ్ణం స్తూర్ణం మమ నతితతీ రాశిసుప్రేమ యాస్మై. 11

ఓం తత్సత్.

పంతులుగారు చిన్ననాఁటినుండియుఁ గవిత్వమునం దభిరుచి గలవారు. చిన్ననాఁటినుండియు శ్రీరామభక్తులు. వీరి కవిత్వములు చాలవఱకు భక్తిభావభరితములు సరసములును. అట్టివి శ్రీరామకృష్ణపరమహంసచరిత్రము, శ్రీ గౌరాంగచరిత్రము (ప్రథమద్వితీయభాగములు) ఆగ్నేయాశుగము, ఆత్మనివేదనము మున్నగునవి. ఇంతియగాక వీరలు రచియించిన నాటకములు నవలలునుగూడఁ బ్రసిద్ధములే. ఆంగ్లభాష నలంకరించిన శ్రీవివేకానందుని వాగమృతధారలఁ దొలుత నాంధ్రులకుఁ జాలవఱకుఁ జవిచూపించిన మహాశయులు పంతులుగారే.

ఆంగ్లభాషకుఁ గాళిదాసనఁ బరఁగిన 'షేక్స్పియర్' మహాకవి రచియించిన నాటకములను గథలుగ ననువదించిరి భాషయం దాఱితేఱిన పెద్దలకేగాక బాలురకుఁగూడ నుపకరించువిషయములను బెక్కింటిని బాలవిజ్ఞానతరంగిణిగ్రంథమాలలో వ్యక్తము చేసియున్నారు. 'నానావిషయక విరచనములు' అను గ్రంథమునఁ బంతులుగారు వేర్వేఱుగఁ బ్రకటించిన రచనలనన్నిటి నొకచోఁ గ్రోడీకరించి, మతసారస్వతవిషయములఁ దమకుఁగల యున్నతాదర్శముల నన్నిటిని స్పష్టముగఁ దెల్పినారు.

ప్రాచీనాంధ్రభాషాసేవయన్నఁ బంతులుగారి కాదరము మెండు. వారు రచియించిన రచనలనన్నిటిని విశుద్ధాంధ్రభాషచేతనే యలంకరించిరి. నేఁటిభాషాసంస్కారములు మనభాష కెంతమాత్రము నుపకరింపఁ జాలవని పెక్కుతావుల నుపన్యసించియు వ్యాసములువ్రాసి ప్రకటించియుఁ దమ సిద్ధాంతములను సుస్పష్టముగఁ దెలిపియున్నారు. వీరల రచనలు, ప్రవర్తనలు, ఆంధ్రభాషకు, నాంధ్రులకును నాదర్శప్రాయములు ఇట్టి కవిసింహుని గోల్పోయిన ఆంధ్రభాషాకాననము సింహములేని కాననముఁ బోలియున్నదని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. సర్వేశ్వరుఁడు శ్రీ పంతులుగారి యాత్మకు సుస్థిరశాంతిఁ నొడఁగూర్చుఁగాక.

బ్రహ్మనిర్యాణాక్రందనమ్.

వైద్యరాజ దంటు సుబ్బావధాని కవిరాజ విరచితమ్.

శ్లో. కాశ్యామపిచయే భట్టాః కాశీభట్టాః ప్రకీర్తితాః
తేషాంకులే సముత్పన్నో, బ్రహ్మార్యో బ్రహ్మవిద్వరః

శ్లో. ఆర్యవిజ్ఞానసంపన్న శ్చార్యవాక్యేష్టమానసః
వీర్యవాన్ ధృతిమాన్ ధీర శ్చార్యాణాం మతబోధకః. 2

శ్లో. ఆభాసబ్రహ్మతత్త్వం యన్నవబ్రహ్మమతాభిధమ్
నామమాత్ర మభూద్యస్య, బ్రహ్మణ స్సద్విమర్శతః. 3

శ్లో. ధర్మసస్యముషాం, నానాపక్షీణాం ప్రతిపక్షిణామ్
వాగురా యస్య వాగాహో శిలాపాతోఽంగభంగకృత్. 4

శ్లో. వీరో భీరు రసీశోఽభూ దీశో గాఢప్రహారతః
అలింగో భూ దహో లింగీ వాగ్వాదే యస్య దారుణే. 5

శ్లో. కాశీభట్టసుధీ ర్బ్రహ్మయార్య స్సత్యపరాక్రమః
త్రిలింగబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠః ధర్మసంస్థాపకో మహాన్. 6

శ్లో. నేతా వైదికధర్మస్య భ్రాతా సుబ్బయ్యశాస్త్రిణః
త్రాతా సత్సంప్రదాయస్య విజేతా హ్యాతతాయినామ్. 7

శ్లో. బ్రహ్మీభూతస్స్వయం బ్రహ్మ బ్రహ్మతత్త్వప్రకాశకః
బ్రహ్మస్త్రసమవాక్ బ్రాహ్మీవరివస్యా విశారదః. 8

శ్లో. కుర్వంతు భారతా శ్చంద్రాః బ్రహ్మతేజోపబృంహితాః
కుమతధ్వాంతవిధ్వంసం కాశీభట్టసుధీ ర్యథా. 9

శ్లో. వేదా వైదికధర్మాశ్చ కవయః కావ్యసంతతిః
దేవతాయతనా దేవాః శిష్టా స్తత్సమ్మతం మతమ్. 10

శ్లో. రక్షితా బ్రహ్మణా సోఽపి బ్రహ్మీభూతో బతాధునా
కథం సంరక్ష్యతే ధర్మః కాలేఽస్మిన్ కలినాకులే. 11

శ్లో. ఏకో బ్రహ్మ విభు ర్భూత్వా స్వయం సర్వమదోఽభవత్
సర్వం బ్రహ్మమయం విశ్వం నిర్భయం నిరుపద్రవమ్. 12

శ్రీ॥ శే॥ కూచి నరసింహముపంతులుగారు.

ఆంధ్రభోజుల యాస్థానమున సింహత్రయ మని ప్రశస్తిగాంచిన దివ్యపురుషులలో నొక్కరును, ఆంధ్రాంగ్లభాషలయం దసాధారణమైన పాండితిని గడించినపెద్దలును, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటునిర్మాణమునకై మిక్కిలిఁ దోడ్పడిన ధీశాలురును, ఆదర్శపాత్రచరిత్రులును, విశుద్ధ గ్రాంథికభాషాసేవకులును, కవివతంసులునునగు శ్రీ కూచి నరసింహము పంతులుగారు 7-10-40 తేదిని దివి కేఁగినారని తెలుపుట పరిషత్తున కెంతయు విచారకరమగు విషయము.

శ్రీ నరసింహము పంతులుగారు 1866 వ సంవత్సరము డిసెంబరు 17 వ తేదిని జన్మించిరి. 1888 వ సంవత్సరమున పట్టపరీక్ష (B: A) యందుఁ గృతార్థులైరి. పిమ్మట ఎలమంచిలి, నరసాపురము, నూజివీడు మున్నగు తావులందు ఆంగ్లోన్నతపాఠశాలలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగఁ బనిచేసి, స్కూల్ ఫైనల్ తరగతి విద్యార్థులకు విద్య గఱపుటయం దద్వితీయులను ప్రశస్తిని బడసిరి. పిమ్మట పిఠాపురమున వెలసియున్న ఆంగ్లపాఠశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగ నియమింపఁబడి చిరకాల మచ్చటనే కడుదీక్షతో నధ్యాపకత్వమును నిర్వహించిరి. వీరల బోధనవిధానము కార్యనిర్వహణదక్షతయు సత్యుత్తమములని యానాఁటి యధికారు లందఱును బ్రశంసించియే యున్నారు.

తరువాత నాపదవినుండి విశ్రాంతినొంది శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరుల యాదరమున గౌరవవేతనము నందుచు శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణమునఁ జాల్గొనిరి. నిఘంటు ప్రథమభాగము, ద్వితీయభాగము కొంతవఱకును వెలువడునంతవఱకు వీరలా కార్యమునకుమిక్కిలిఁ జేయూఁతనొసఁగిరి. క్రమముగ దేహమందలి యనారోగ్యతచే నాకార్యస్థానమునఁ బనిచేయకున్నను, తుదివఱకుఁ జర్చలయందుఁ దమ నిర్ణయమును దెలుపుచునే యుండిరి. సూక్ష్మమయిన వాక్యములతో విస్తృతమయిన భావముల వ్యక్తీకరించుటయందును, విమర్శనమున మిక్కిలి నిదానముతోఁ గూడి యుండుటయందును శ్రీ పంతులుగారికి వారేసాటి.

శ్రీ కూచి నరసింహరాయనిర్యాణస్మృతి.

దాసరి లక్ష్మణస్వామి.

సీ. పుణ్యాత్ములైన దేవులపల్లి సోదర
కవివరుల్ సురలోక గాములైరి
మల్లాదిశాస్త్రి యిమ్మహి వీడి చనియెను
వేదులకవియు దివ్వీథి కేఁగె
చర్లాబ్ధిచంద్రుండుఁ జాలించె దేహంబు
నోలేటిగురుఁ డొందె నాకట దివము
పానుగంటికవియుఁ బడసెను త్రిదివంబు
వీరరాట్కవియును వెడలె నటకె
మొక్కపాటిదివ్యుండు మున్నె నాకముఁ జేరె
సుబ్బరాణ్మంత్రియుఁ జొచ్చె నభము
గీ. కాన నీకుఁ బృథ్వి పయి నుండఁగాదటంచుఁ
దలఁచి వారల నెల్లరఁ గలియఁగోరి
స్వర్గమున కేఁగినాఁడవె సంతసమున?
శిష్టజనగేయ! కూచి నృసింహరాయ!

మ. నరనాథు ల్గవిపండితు ల్పొగడఁగా నానాసుకావ్యావళుల్
స్థిరమౌ గ్రాంథికభాషవ్రాసి యశమున్ జేకొంటి వీ భూస్థలిన్
సురలోకంబునఁగూడ నీరచనలన్ జూపింపఁగా నేఁగితే
గురువర్యా! నరసింహరాయసుగుణీ! కూచ్యన్వయోద్యన్మణీ!
గీ. అభిలషింతువు నీ వనాయాసమరణ
దైన్యరహితజీవనములు మాన్యచరిత!
అట్టి కోరిక లీడేరె నయ్య! నీకు
నీశ్వరునికృప డెబ్బదై దేండ్ల కిపుడు.

క. నీయట్టి సుగుణజన్ముని
నీయట్టి దయాంతరంగు నిర్మలహృదయున్
నీయట్టి నియమశీలుని
నే యనువునఁ బడయనేర్తు మిఁక నీపృథివిన్.

గీ. ప్రేమమున నాస్వకీయచరిత్ర వ్రాయు
విధములెల్ల బోధించి బల్విధుల నాకుఁ
దోడ్పడితివి నిన్ మఱవనేర్తునె మదీయ
భావమునఁ గలనైన నాజీవితమున.

ఆ. గ్రామ్యభాషఁగాంచి కడుఁజింతిలుచు మీర
లఖిలబుధగణంబు లభినుతింపఁ
గూర్చినారు కాదె గురుశిష్యసంవాద
మైనభాగములుగ నాంధ్రఫక్కి.

గీ. తెలుఁగుబాసయె దెలియని దేవనాథు
సన్నిధిని గ్రామ్యవాదముల్ సలుపవచ్చు
నేమొ యలగిడ్గుమూర్తి నీవెట్టు లతని
కుత్తరం బొసంగెదవొ జాగ్రత్తసుమ్ము.

క. శాంతస్వభావుఁడవు సు
స్వాంతుండవుఁ బండితుఁడవు నగునీయశమా
శాంతముల నిండె సతతము
శాంతినిఁ గనుమయ్య! నీవు సర్వేశుదయన్.

మిత్రస్మృతి.

కావ్యకలానిధి పిసుపాటి చిదంబరశాస్త్రి.

చ. ఒకనియమంబునందు తలయొగ్గుట నేర్చిన దాది గాఁగ నొం
డొకపథమందు వర్తిలక యుండెడివాఁడును గూచివంశవా
ర్ధికి శశియైనవాఁడును గతించె నృసింహుఁడు నాసుతుం డటం
చకట ధరిత్రి వర్షమను నశ్రువు లుప్పతిలంగ నేడ్చెడిన్.

ఉ. కూచి నృసింహుఁ డేఁగె సురకోటులు పిల్చిరొ నీతిబద్ధునిన్
జూచెడి వేడ్కతోడ మధుసూదనుఁ డేమయినం దలంచెనో
కాచముఁ జూచినన్ గపివికారము లెత్తెడు నీయుగంబులో
నీచగుణంబు పొల్పడక నిల్చినవానిఁ గవుంగిలింపఁగన్.

కాశీఖండము.

సూరిగారి పాఠపు సొగసులు.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమున మనసార భీమనాథునిఁ గొలిచియుఁ, దృప్తి నందక, కాశీవిశ్వేశ్వరచరణారవిందసంసక్తమనస్కుఁడై తనకవితాపరిపాకము నంతను నీ కాశీఖండమున వెల్లివిరియఁ జేసినాఁడు. కల్పనవైచిత్రియందును, పదప్రయోగములందును, ధారాపాటవప్రదర్శనమునందును, అద్భుతశక్తి నంగీకరించినాఁడు. అతఁడిందు నిరూపించిన శాస్త్రసంప్రదాయములు, భాషా సంప్రదాయములును, ప్రతిభావంతులకుఁగూడ దురూహములుగ నున్నవి.

నేఁటికి ముద్రితములైన కాశీఖండపుఁ బ్రతులలోఁ దాదృశసంప్రదాయవిరుద్ధములగు పాఠము లెన్నియో గానవచ్చుచున్నవి. వ్రాఁతప్రతులు పెక్కింటితో సరిచూచి, పరిష్కరించి ప్రచురించినచో నట్టి విరోధము లుండుట కవకాశ ముండదనుటలో నావంతయు సందియము లేదు. సూరిగారు నిఘంటునిర్మాణమునకై గడఁగినపుడు, ఎంతయో కష్టించి తాటియాకుఁబ్రతులఁ బెక్కింటిని దడవి చాలవఱకు సంప్రదాయావిరుద్ధములగు పాఠములను సేకరించి తమనిఘంటుపదసూచికలో వ్రాసికొనియున్నారు.

వారు గ్రహించిన పాఠములే వ్రాఁతప్రతులందలి పాఠములకు సరిపడుచు సరసములుఁ గానవచ్చుచున్నవి. అట్టివాని నొక కొన్నిటి నీక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాఁడను.

పాఠభేదములను దెలుపునపుడు వ్రాఁతప్రతులను గ్రమముగ క, గ, చ, ట, త, ద, ప సంజ్ఞలతో వ్యవహరించెదను. సంఖ్యలును—118, 1229, 2302, 2884, 4337, 1576, 4377 ను.

౧

ఉ. అట్టిదివో పురాణము మహత్త్వము సూతుఁడు తద్విదుండు గాఁ
బట్టి కనిష్ఠజన్మమునఁ బ్రాకృతుఁ డయ్యును రుద్రభావులై

నట్టి మహామునీంద్రులకు నంబుజసంభవునంతవారికిన్
దిట్టతనంబుమీఱ నుపదేశము సేయుచునుండు బ్రహ్మమున్.

ప్రథమాశ్వాసము. 76 ప.

ఇయ్యది ముద్రితప్రతులయందలి పాఠము. పై రేఖాంకితస్థలమునఁ జిన్నయసూరిగారు వ్రాసికొనిన నిఘంటుపదసూచికలో మాత్రము "ప్రాకృతుఁడయ్యు నురుప్రభావులై నట్టి" యను పాఠమే గానవచ్చుచున్నది. పరిషత్పుస్తకభాండాగారమునందలి తాటియాకుప్రతులలో క.త. ల రెండింటను "ప్రాకృతుఁడయ్యు నురుప్రభావులై నట్టి" యనియు, మిఁగిలిన నైదుప్రతులందును "ప్రాకృతుఁడయ్యు నురుప్రభావుఁడై యట్టి మహామునీంద్రులకు"... అనియును గానవచ్చెడిని. రుద్రభావులై నట్టి యనుపాఠముమాత్ర మెక్కడను గానరాదు.

సూతుఁడు పురాణమహత్త్వవేత్తయగుటచేఁ గనిష్ఠజన్మమునఁ బామరుఁడయ్యును మహాప్రభావోపేతులైనయంబుజసంభవునంతటిమహామునీంద్రులకుఁగూడఁ బరబ్రహ్మస్వరూపమును దెలుపుచుండును.— అనునది సూరిగారిపాఠమునకు భావము. అర్థసారళ్యమున కీపాఠమే మిక్కిలి నుపకరించుచున్నది. రుద్రభావులైన మహర్షులకు బ్రహ్మోపదేశ మక్కఱ లేదుగావున ముద్రితపాఠమున సారస్యము గానరాదు.

౨

సీ. ఆది మనోమయం బగు నొక్క చక్రంబు
కల్పించె బ్రహ్మ జగద్ధితముగఁ
గల్పించి యాబండికలు డొల్చె సత్యలో
కంబుననుండి యా కమలగర్భుఁ
డది డొల్లి గిరివిష్టపాంతరంబులు దాఁటి
క్రమముతో భూమిచక్రమున వ్రాలె
వ్రాలి రంహస్స్ఫూర్తి వచ్చివచ్చి ధరిత్రి
నిమ్నోన్నతుల శీర్ణ నేమి యయ్యె

నేమి విరిసినకతన నన్నేలనెలవు
నైమిశం బయ్యె నదియె తా నైమిశంబు
దన్మహాపుణ్యవనమున ద్వాదశాబ్ద
సత్త్రయాగంబు గావించె శౌనకుండు.

ముద్రితప్రతులపాఠ మీతీరున నున్నది. "అది జొల్లి" యను చోట "అది త్రొల్లి" యని సూరిగారి పాఠము. గ. త. ద. ప. ప్రతుల నాల్గింటను "త్రొల్లి" అనియే కలదు.

ఇంక "నైమిశం బయ్యె" ననుచోట "నేమిశంబయ్యె" ననియే సూరిగారి పాఠము. ద. ప. ప్రతులరెండింటను నిట్టి పాఠమే గానవచ్చుచున్నయది.

విద్యాధికారియుఁ, దర్క-వ్యాకరణాది శాస్త్రములయందుఁ గూలంకషపాండిత్యముతో నొప్పిన శ్రీనాథుఁ డీపాఠమునే గ్రహించియుండును. ఇట నీయర్థమే శాస్త్రసమ్మతము. ఏమందురా?

నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే మునయః శౌనకాదయః

భాగవతము ప్రథమస్కం. ౧. అ. శ్లో. ౪

అనుశ్లోకవ్యాఖ్యానావసరమున శ్రీధరస్వామి నైమిశశబ్దవ్యుత్పత్తి నిట్లు దెలిపియున్నాఁడు.

"నైమిశ ఇతి-బ్రహ్మణా విసృష్టస్య మనోమయస్య చక్రస్య నేమిః శీర్యతే కుంఠీభవతి యత్ర తత్, నేమిశమ్ నేమిశమేవ నైమిశమ్."

అనఁగా బ్రహ్మచే సృజింపఁబడిన మనోమయచక్రముయొక్క యంచు, ఎక్కడ శిథిలమగునో యాక్షేత్రము నేమిశము. అదియే నైమిశము. నేమిశశబ్దముకంటె స్వార్థమున అణ్ ప్రత్యయము చేయఁగా నైమిశమను రూపము సిద్ధించును.

ఈయర్థమున కుపబృంహకములగు శ్లోకములు వాయుపురాణమున నిట్లున్నవి.

ఏత న్మనోమయం చక్రం మయా యత్ర విసృజ్యతే
యత్రాస్య శీర్యతే నేమిః సదేశ స్తపస శ్శుభః
ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయం
ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః
తేఽపి హృష్టతమా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుం
ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్రనేమి ర్వ్యశీర్యత
తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమ్.

ఇట్టి పురాణప్రసిద్ధములైన శ్లోకముల భావములను మనమునం దిడికొనియే పై పద్యమును శ్రీనాథకవి రచించియున్నాఁడు. "నేమిశ మేవ నైమిశమ్" అను శాస్త్రీయవివరణమునకు 'నేమిశంబయ్యె నదియె తానైమిశంబు' అనునది తెనుఁగువివరణము. కావున నిట సూరిగారు గుర్తించిన పాఠమే సొగసుగా నున్నది.

3

సీ. పూచిన కొరవిపూఁబొదరింటిచందానఁ
            గత్తెర యొక్కచోఁ గదలకుండె
నొకచోఁ దగుల్పడె నుపకారికొఱటికిఁ
            దరమైన రోహిణీతారకంబు
నొకచోఁ బునర్వసు పూఁగె వృక్షముకొమ్మ
            సుడివడ్డ ముత్యాలసోఁగువోలె
శయనించె నొకచోట శ్రవణనక్షత్రంబు
            గుంటిమీఁదటి ప్రత్తికొండువోలె
స్వాతిచిత్తలు తోరణ స్తంభయుగము
ననుకరించుచు నొక్కచో నత్తమిల్లెఁ
జిఱుతవోయిన మూఁకటి చెలువుఁ దాల్చి
హత్తె నొకచో విశాఖ వింధ్యాద్రియందు

ఇదిముద్రితప్రతులందలి పాఠము. ప్ర. ఆ. 138 ప.

వింధ్యావరోధమున నక్షత్రమండలముల సంచలనము కుంఠీభవించె నని తెలుపుటకై కవి యీపద్యమును జమత్కరించినాఁడు.

"సుడివడ్డ ముత్యాల సోఁగువోలె" అనుచోట సూరిగారు "జోగు=నావ" అనునర్థమును వ్రాసికొని "సుడివడ్డముత్యాలజోగువోలె" అని యుదాహరించినారు. తాటియాకుఁబ్రతు లేడింటను "ముత్యాలజోగువోలె" అనియే కలదు. ఇట నీపాఠమే రమ్యముగ నున్నది. ఒకచోట వృక్షముకొమ్మను దగుల్కొని పునర్వసునక్షత్రము సుడిలోఁబడిన ముత్యాలనావవలె నూఁగులాడుచుండె నని భావము. "ముత్యాల సోఁగు" అను పాఠము గ్రహించినచో ముత్యాలసరమునకు సుడిలోఁబడి యూఁగులాడుట తటస్థింపదు గాన నాపాఠ మంత సమంజసముగ నుండ నేరదు.

జ్యోతిశ్శాస్త్రసంప్రదాయము ననుసరించినను పునర్వసునక్షత్రము నావను బోలియుండునని ప్రసిద్ధి. మఱియు సముద్రమునఁబడిననావతోఁ బోల్చుపరిపాటి యీతనికి హెచ్చు. చూడుఁడు !

"మార్తాండుండు కొండప్రక్కం జిక్కి కడలి మొగయక్కలిం దగులువడిన జోగునుం బోలె నెనురుసడవ మరలం బఱవనేరక చీకాకు పడియున్నవాఁడు."   కాశీ. ౨ ఆ. ౯౦ వ.

గీ. మహిళ, లావణ్యవార్ధిలో మదనుఁ డెక్కి
  కప్పురపు జోగు కంటిమి కంటిమనుచు. ... ... నైష. 3 ఆ. ౧౦౧ ప.

శబ్దరత్నాకరకర్తలుమాత్రము సోఁగు=సరము అనునర్థమున "సుడివడ్డముత్యాలసోఁగుఁబోలె" అని యుదాహరించియున్నారు. కాని వ్రాఁతప్రతులన్నిటితో సరిపడుచు శాస్త్రసంప్రదాయమునకును సరిపడిన సూరిగారిపాఠమే సరసమని సహృదయులకుఁ దోఁపకమానదు.

మఱియు నీపద్యమునందే "చిఱుతవోయిన మూఁకటి చెలువుఁ దాల్చి" యనుచోట "చిఱువవోయిన మూఁకటి చెలుఁవుదాల్చి" అని కలదు. క. గ చ. ట. నాల్గింటను నిట్టిపాఠమే కలదు. ద. ప్రతిలో

"చిలువవోయిన"యనియు, ప. ప్రతిలో చిఱుదవోయిన యనియుఁ గలవు. 'చిఱుతవోయిన' అనుపాఠము గానరాదు. దీనికిఁ దర్వాతి పద్యమున జిహ్వవివేకంబు చిఱుతవోవ అనుచోటఁగూడ చిఱువవోవ యనియే సూరిగారు వ్రాసికొన్నారు.

చిఱువ=మొత్త్రి యను నర్థముగూడ నటఁ గాన్పించుచున్నది. మొత్త్రి పడిన మూఁకుటి చందమున విశాఖనక్షత్రము వింధ్యాద్రియందు హత్తుకొనె నను నర్థమం దెంతో సరసత్వము గానవగును. నైషధమందును నీచిఱువవోయె నని ప్రయోగించినచోట చిన్నవోయె నని ముద్రిత ప్రతులయందుఁ బాఠము గాన వచ్చుచున్నది.

గీ. వగవ నేటికి నేమనవచ్చు నిపుడు
  చేతనాహాని కార్యంబు చిన్నఁబోయె నై 3. ఆ. ౯౭ ప॥

సూరిగారి నైషధనిఘంటుపదసూచికయందును బరిషత్పుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాఁతప్రతులు పెక్కింటను కార్యంబు చిఱువవోయె" అనియే గలదు. పెక్కుప్రతులలో నొక్కటే తీరునఁ గానవచ్చు సూరిగారి "చిఱువవోయిన" అను పాఠ మిట గ్రహింపనగును.

౪

సీ. గీ. పయ్యెదయు నిగ్గుఁబాలిండ్లఁ బ్రాఁకనీక
  తఱుచు పూయుదు రోడల గంధంబుఁ బసుపు... ...
  కాశీ. 3 ఆ. 109 ప.

ఇయ్యది ముద్రితప్రతులందలి పాఠము. సూరిగారు "తఱుచు పూయుదు రోలగందంపుఁబసుపు." అనుపాఠమును వ్రాసికొనినారు. వ్రాఁతప్రతులందును నిట్టిపాఠమే గలదు. శ్రీనాథుఁడు కాశీ. 3. ఆ. 212 వ పద్యమునను, నైషధము 6 ఆ-68 వ పద్యమునను "ఓలగంధముతో" 'ఓలగందంపుఁబసుపు' అని ప్రయోగించినాఁడు; కావున నిటఁగూడ "ఓలగందంపుఁ బసుపు" అను పాఠమే సరసమయినదని గ్రహింపనగును.

16. ఆంధ్రఛ్ఛందము. 515

ఇందు 28 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పు లంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు. వ్రాయసగానిపేరు లేదు. ప్రతి యంత పురాతనము గాదు. పత్రములు బాగుగానేయున్నవి. కవిపేరు తెలియదు. ఇటఁ జర్చింపఁబడిన విషయములు.

గణములు, గణప్రస్తారక్రమము, షట్ప్రత్యయములు, గణదశ ప్రాణములు, పొంతులు, దేవరాక్షసమనుష్యగణములు, రసవిద్వేషములు, యతులు, శకటరేఫములు, వృత్తలక్షణములును. లక్షణములు లక్ష్యములు చాలవఱకు స్వతంత్రములే. యతుల కుదాహరణములుమాత్రము కావ్యాలంకారచూడామణి, కాశీఖండము, మనుచరిత్రము, జైమినిభారతము, భాస్కరరామాయణము మున్నగు ప్రాచీనగ్రంథములనుండి కైకొనఁబడినవి. కాఁగా నీప్రతి యసమగ్రమై గానవచ్చెడిని.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీవనితాసముద్భూతన
యావక్షోజార్ద్రకుంకుమాంకితవక్షుని
పావనతరచారిత్రున్
సేవింపఁ దలంతు వాంఛ శ్రీరఘురామున్.

సంజ్ఞాప్రకరణము:—

క. వృత్తంబులు గణబద్ధము
లుత్తమమగు జాతులెల్ల నొనరఁగ మాత్రా
యత్తంబులు లఘువగు పురు
షోత్తమ యొకమాత్ర గురువు లోలి ద్విమాత్రన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

అంద ప్రియకాంత—
నయనయ సల్‌గ-న్ దశయతి నాన్ప్రియకాంతన్.

17. లక్షణగ్రంథము. 552

ఇది యొక సంకలితలక్షణగ్రంథము. ఇందుఁ దొలుత 22 పత్రములు కేతన ఆంధ్రభాషాభూషణము, పిమ్మట 64 పత్రములు-వేంకటేశాంధ్ర నిఘంటువు, ఆవెనుక 11 పత్రములు పైడిపాటి లక్ష్మణకవి ఆంధ్రభాషారత్నాకరము. అటుమీఁద వారణాసి వేంకటరాయప్రణీతంబైన ఆంధ్రకుసుమాకరము, పిమ్మట 9 పత్రములు లక్షణచంద్రికయు, ఆవెనుక అద్దంకి రామదాసవిరచితంబైన సకలలక్షణసారమును గలవు. పత్రములు బాగుగనున్నవి. గ్రంథపాతములు లేవు. వ్రాఁత బాగుగనే యున్నది. తప్పులు మెండు.

—లక్షణచంద్రిక—

ఇందలి లక్షణచంద్రికలో, గురులఘువిచారము, గణస్వరూపము, వృత్తలక్షణము, యతిప్రాసప్రకరణములునుగలవు. అసంపూర్ణము. కవిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము:—

గీ శ్రీమనోధననుతచర్యశివమహేశ
సర్వవత లసదచలాత్మజాకళత్ర
బాలజనములకెల్ల విస్పష్టముగను
జేతు లక్షణచంద్రిక చిత్తగించు.

సీ. పూర్వకవులకు భక్తితో మ్రొక్కి నూత్న
కవుల వేడ్క నుతించి కాకవుల విడిచి
లఘుతరంబుగ జనులు సులక్షణంబు
దెలియ లక్షణచంద్రిక దెలుపు దీశ.

గ్రంథాంతభాగము:—

ప్రాసలకు ద్విప్రాసము-పెద్దిరాజు అలంకారమున-

క. క్రమముల పాదాదులయం
దమలములై రెండుమూఁడు నక్కరములవే

సమరినయది ద్వంద్వప్రా
సము లనఁగాఁ బరగువానిఁ జనుఁ గృతులందున్.

—సకలలక్షణసారము.—

ఇందు అక్షరగణాదిలక్షణములు, వృత్తలక్షణములు లక్ష్యములు, యతులస్వరూపోదాహరణములును గలవు. లక్ష్యములు చాలవఱకు స్వతంత్రముగ రచించిన పద్యములే. కొన్నిమాత్రము భారతమునుండి కైకొనఁబడినవి.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీమనుకులాబ్ధిసోమా
సామజవర వరదనీల జలదశ్యామా
కామారివినుతనామా
శ్రీమందిర రామతీర్థ సీతారామా.

అవధరింపుము-అద్దనూరికుల సుధాబ్ధీందుఁడగు శ్రీనివాససుతుఁడ రామదాసనామధేయుఁడను, సుజనవిధేయుండ నీపాదజలజసేవకుఁడను జానకీపతి—ఇందుఁజేర్కొనిన యతులు.

క. స్వరవర్గాఖండప్రా
ద్యురుబిందు ప్లుతములును బ్రయుక్తాక్షరముల్
పరువడి నెక్కటి పోలిక
సరసయనన్ బదియువిధము లనఁ జను వళ్లన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

గీ. ఎంతదుష్టాత్ముఁడైన నీకృ నృహరి శౌరి
యిందిరానాథ గోవింద కృష్ణ వరద
యినకులాధీశ యన దయావృష్టి నేలె
డా దయాసాంద్ర రామతీర్థాచలేంద్ర.

"నలనామ సం॥ ఆషాఢ శు ౩ శుక్రవారంకోజన శేనాధిపత్యం శేషాచార్యులు వ్రాసినది అని తలచవలెను" అని కలదు.

18. లక్షణగ్రంథము. 1083

ఇందు 50 పత్రములుగలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పులంతగలేవు. పదిపత్రముల తుదిభాగములు తునిగిపోయినవి. కవిపేరు గానరాదు. వ్రాయసగానిపేరును లేదు. గ్రంథపాతము లేదు.

తొలుత రెండుపత్రములందు కావ్యప్రకాశికలోని శ్లోకములు కొన్నిగలవు. ఆవెనుక నీలక్షణగ్రంథభాగము.

అక్షరములు-తదధిదేవతలు, గణములు—తత్ఫలములు, గ్రహమైత్రివిరోధములు, ప్రాసరీతులు, యతులగతులుమున్నగునవి నిరూపింపఁబడినవి. యతుల కుదాహరణములు-భారతము, భాస్కరరామాయణము, కాశీఖండము, కావ్యాలంకారచూడామణి, పారిజాతాపహరణము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, క్షేమేంద్రము, మున్నగువానినుండి కైకొనఁబడినవి.

గ్రంథారంభము:—

శా. శ్రీవాణీగిరిజేశదంతిముఖరాజీవాక్షులం గొల్చి వా
గ్దేవిం జిత్తములోన నిల్పుకొని శక్తింభక్తిఁ గీర్తించి నా
నావిద్వత్సభలం మందిం దెలిపి నూత్నప్రౌఢ కావ్యక్రియా
ప్రావీణ్యంబున నుల్లసిల్లు కవితాప్రాజ్ఞుండనై యొప్పెదన్.

క. వానునకును వంతుంకును
మానునకును మంతుఁడుం గ్రమంబున శాబ్దా
సీనాంతనకారముపై
మానింప విభక్తి లెక్క మఱియొకచోటన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

తభజంబువసంతరాజాకారవసంత తిలకంబగు గాయు.

19. లక్షణగ్రంథము. 34

ఇందు 100 పత్రములు గలవు. వ్రాత యొకతీరుగ నున్నది. పత్రములు శిథిలములు గాలేదు. తప్పులు హెచ్చు. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు.

క్రమముగ- 3½ పత్రములు కవిజనాశ్రయమునందలి దోషాధికారము, 11½ పత్రములు కవిసర్పగారుడము, 4 పత్రములు చిత్రకవి పెద్దన లక్షణసారసంగ్రహమునందలి యతిలక్షణోదాహరణములు, 2 పత్రములు సంస్కృతశబ్దములు, 3 పత్రములు గౌరన లక్షణదీపికలోని యారంభభాగము, 23 పత్రములు యతిప్రాసస్వరూపోదాహరణములు, 13 పత్రములు ఆంధ్రభాషాభూషణము, 15 పత్రములు అక్షరగణాది దేవతాస్వరూపము, 14 పత్రములు అంగజవిజయమును గూడియున్నవి, కాఁగా నిందు ఆంధ్రభాషాభూషణము పూర్ణముగను, మిగిలిన గ్రంథభాగము లసంపూర్ణముగ నున్నవి. ఛందస్సునకు సంబంధించిన వివిధ గ్రంథస్థలక్షణములు మాత్ర మధికముగ నున్నవి.

20. లక్షణగ్రంథము. 4154

ఇందు 10 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత బాగుగలేదు. తప్పులు మెండు. వృత్తలక్షణములు, గణముల శుభాశుభవిచారములును గలవు. కవిపేరుగాని వ్రాయసగాని పేరుగాని కానరాదు.

21. లక్షణగ్రంథము. 2808

ఇందు 11 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత తిన్ననిది గాదు. పత్రములు శిథిలములు. లక్షణములు కవిజనాశ్రయముమున్నగు వానినుండి గైకొనఁబడినవి. అక్షరగణముల స్వరూపములు, మాతృకార్చన విధానమును నిందుఁ వ్రాయఁబడినవి. లక్షణములే గాని లక్ష్యములు లేవు.

22. ఆంధ్రఛందస్సు. 3817

ఇందు 33 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత తిన్ననిదిగాదు, అయినను తప్పు లంతగ లేవు. విషయము క్రమబద్ధముగ లేదు. పత్రములు మొదటను జివరను మునిఁగి పోయినవి,... "సరసయ్యగారి ఛందస్సులో చూచి తాడికొండ వీరభద్రప్ప స్వహస్తంగా వ్రాసుకోటమయ్యినది" అని యొక పత్రమునఁ గలదు. కొన్నిలక్షణములు భీమనఛందస్సులోనివి, మఱికొన్ని

యితర ఛందస్సులలోనివిని గలవు. అక్షరగణస్వరూప ఫలవిచారము గలదు.

23. లక్షణగ్రంథము. 281

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. వ్రాత సరిగాలేదు. తప్పులు మెండు. పత్రము లటనటఁ గ్రిమిదష్టములు, శిథిలములును. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు. క్రమముగ 11 పత్రములు యతుల స్వరూపోదాహరణములు, 13 పత్రములు వివిధవిషయములు, 16 పత్రములు ఆంధ్రభాషార్ణవమును గలవు. యతులలక్షణములు కవిసర్పగారుడము మున్నగువానినుండి కైకొనఁ బడినవి.

ఇందుఁ గూర్పఁబడిన భాగములన్నియు నసంపూర్ణములే.

24. బాలబోధచ్ఛందస్సు. 909

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. వ్రాత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు "ప్రమాదీచ ఆషాఢ బ. ౧౦. శుక్రవారంనోజున దెంకలూరి శ్రీరామలింగమూర్తి భీమన్నగారి ఛందము పూర్ణముగా వ్రాసెను" అని 25 వ పత్రమునఁ గలదు. కాని లక్షణము లొక్క భీమనఛందము నుండియేగాక కవికంఠపాశము, లక్షణదీపిక, సాహిత్యరత్నాకరము, సాహిత్యచంద్రోదయము వాదాంగచూడామణి మున్నగువానినుండి కైకొనఁబడినవి. లక్ష్యములును నారాయణశతకము, భీమనచాటుధార, జైమినిభారతము, మనుచరిత్రము, విజయవిలాసము, కుసుమాయుధకవి కృష్ణవిజయము, శ్రీనాథుని వీథినాటకము, కాశీఖండము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, కళాపూర్ణోదయము, నీతిభూషణము, రఘుపతిశతకము, విశ్వేశ్వరశతకము, నాచనసోముని వసంతవిలాసము, విష్ణుచిత్తీయము, నన్నెచోడుని కుమారసంభవము, పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము మున్నగువానినుండి కైకొనఁ బడినవి.

గ్రంథారంభము :—

క. అందముగ బాలబోధ
 చ్ఛందంబొనరింతు విబుధజనులకుఁ గర్ణా
 నందముగఁ బూర్వసత్కవి
 బృందము వచనానుసరణిఁ బ్రీతి దలిర్పన్.

గ్రంథాంతభాగము :—

వర్గవళ్లకు—

ఉ. భానుకులేశుకంపఁ దనబంధురకీర్తులు చెంగలింప నా
 జానకి సంతసింప సురశత్రుల గుండెలు నావలింప స
 న్మానముగా నటింప దశమస్తకుఁ గొంప వహింపవే భళీ
 మానిత శౌర్యవంత హనుమంత మరంత పరాక్రమోన్నతా.

ఇందుఁ దొలుత నక్షరగణస్వరూపములు, పిమ్మట ప్రాసములకు యతులకు లక్షణోదాహరణములు, వృత్తలక్షణములు, గణాధిదేవతలు తత్ఫలములు, మున్నగునవిగలవు. ఇంతకుముందు పేర్కొనిన 3488 వ సంఖ్యగల ప్రతిముందలి యతిస్వరూపోదాహరణములు, నిందలి యతిస్వరూపోదాహరణములు నొక్కటిగానున్నవి. కాని ప్రకరణములలో మార్పు గానవచ్చుచున్నది. ఆప్రతిలో సంధిశబ్దసమాసాది లక్షణములధికముగనున్నవి.

మచ్చునకిందలి యొకఘట్టము :—

అఖండవడికి లక్షణము :—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షర సమన్వితమై స్వరమూదినం దదీ
 యానుగుణాక్షరంబె కొనినైనను జెప్పఁగ నొప్పు నీక్రియన్
 భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁడన్నటు లర్థయుక్తమై
 పూనినచో నఖండవడి పొల్పగు నాదికవిప్రణీతమై.

ఇందుకు నుదాహరణము :—

ఉ. మానుగ నింద్రచంద్రగణమధ్యమునందు యతిప్రయుక్తమై
కానఁగనైనఁ దత్స్వర వికల్పముసేయక యట్టివర్ణమే
పూన నఖండనామవళి పొల్పగునాదికవి ప్రణీతమై
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై.

ఇందుకు సూత్రము లక్షణవిలాసము.

సీ. వినుమఖండయతికి విశ్రమస్థానంబు
నందర్థయుక్తమౌ నట్టిపదము
విభజించి చూడఁగా విరతి దాపలికడ
యక్షరంబు-లింద్రగణము లగుచు (?)
వలపలిమాత్రలు వలనొప్ప నవి చంద్ర
గణములైయుండ నఖండ మంద్రు
గాక యఖండమై గణములుపొందక
నవి సమాసముతోడ నలరియున్న
నన్యపదమైన నిత్యసమాస మంద్రు
అట్టిసంధులు దెలిసిన యార్యులకును
రంగధాముండు కరుణాంతరంగుఁ డగుచు
నిత్యసుఖ మిచ్చుఁ గృతులందు నిలుచునట్లు.

ఆ. వె. ఈ యఖండవడి మహితబుద్ధి తెలియని
వారు చెల్లదనుట గారణముగ
చతురబుద్ధి పెక్కుసమ్మతులి వ్రాయుదు
నిచ్చ సుకవివరులు మెచ్చుగాఁగ.

ఇందుకులక్ష్యములు, విరాటపర్వము, రామాయణము, జైమినిభారతము, మహాకవిప్రయోగము, శ్రీనాథుని వీథినాటకము మున్నగువాని నుండి చూపఁబడినవి.

25. లక్షణగ్రంథము. 483

ఇందు 24 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు. కవిపేరు తెలియదు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. పత్రములు తుదిని శిథిలము లయినవి.

తొలుత సులక్షణసారములోనిపద్యము లొకకొన్నిగలవు. యతిప్రకరణము 909 సంఖ్యగల బాలబోధచ్ఛందమునందలి యతిప్రకరణముతోఁ జాలవఱకు సరిపడుచున్నది. అక్షరములు, గణములు, రాసులు, వృత్తములు, ప్రాసములు, యతులు మున్నగువాని లక్షణోదాహరణము లిందుఁగలవు. కాఁగా నీప్రతియసమగ్రము.

గ్రంథారంభము.

క. శ్రీవల్లభయతిగణ సం
సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్
భావజగురు నలఘుచ్ఛం
దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

గ్రంథాంతభాగము.

కవిసర్పగారుడే:—

మ. అనలుం డీసుఁడు రాశి మేషము గ్రహంబౌ భౌముఁ డక్షార సం
ప్రణతిన్ గృత్తిక దైత్యమాగణము వైరాజ్యంబు వంశంబ మే
కనెఱిన్ యోనిఫలంబు భీరసము శృంగారంబు సత్కాంతితో
కసదచ్ఛచ్ఛవి మించు నా రగణ మేకాలంబు ధాత్రీస్థలిన్.

వాదాంగచూడామణౌ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

---

26. కవిజనాశ్రయము. 3

ఈప్రతి 111 పత్రములు కలది ఇందుఁ దొలుత 43 పత్రములు మండ లక్ష్మీనృసింహకవి రచించిన ఆంధ్రకౌముదియు, ఆవెనుక 68 పత్రములు కవిజనాశ్రమును. వ్రాఁత బాగుగనేయున్నది. తప్పు లంతగలేవు.

గ్రంథపాతము లేదు. కవిజనాశ్రయమున షట్ప్రత్యయాధికారాంత భాగము వ్రాయఁబడినది.

27. కవిజనాశ్రయము. 65

ఇందు 25 పత్రములు గలవు. పత్రములు శిథిలములుగా లేవు. వ్రాఁత యొకమాదిరిగ నున్నది. గ్రంథపాతము లేదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీవల్లభు యతిగణసం
సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్
భావజగురు నలఘుచ్ఛం
దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

అక్కలుల ప్రస్తావనిర్ణయముతో నీభాగము ముగిసినది.

28. కవిజనాశ్రయము 164.

ఇందు 114 పత్రములు గలవు. క్రమముగ 94 పత్రములు రంగరాట్ఛందమును, 10 పత్రములు టీకలతోను ప్రస్తారపటములతోను గూడిన కవిజనాశ్రయమునందలి పద్యములును, 10 పత్రములు నానార్థనిఘంటువును గలవు. రంగరాట్ఛందమునఁ దొలిపత్రము లేదు. పిమ్మట గణలక్షణములతో నీగ్రంథ మారంభింపఁబడినది. వ్రాఁత చక్కగ నున్నది. తప్పు లంతగ లేవు, వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీకాంతాది ప్రియవా
క్కీర్తికాంత జగత్త్రియైక సేవితనుతవి
ద్యాకాంత దివ్యకావ్యన
దేకాంతనితాంతకాంతి నీవుత మాకున్.

29. కవిజనాశ్రయము 320.

ఇందు 28 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పు లంతగ లేవు. మూఁడాశ్వాసములు గలవు. సంపూర్ణము. ఉన్నంతవఱకు గ్రంథ

పాఠము లేదు. పత్రము లటనటఁ గ్రిమిదష్టములు. "సముద్రాల నాయనక సామయ్యకుమారుఁడు కృష్ణుఁడు వ్రాసినది" అని తుదిని గలదు.

19 వ పత్రము వెనుక క్రిందివి వ్రాఁతగలదు.

"ఉత్తమగండచ్ఛందం, హనుమచ్ఛందం, అనన్తచ్ఛందం, కవి రాక్షసచ్ఛందం, జయదేవచ్ఛందం, గోకర్ణచ్ఛందం, నీలకంఠచ్ఛందం, ఆదిభీమనచ్ఛందం, అనగా ౮ విధముల ఛందములు. ఈ ౮ ఛందములు గావే లక్షణగ్రంథము లనగాను."

అన్నయభట్టు లక్షణసారం పిన్నకోట పెద్దిరాజు అలంకార శాస్త్రం, రఘునాథయ్య లక్షణదీపిక. భైరవన్న కవిగజాంకుశం, అప్పన్న ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరం, ఎఱ్ఱాప్రగడ కవిసర్పగారుడం తాతంభట్ల కావ్యచింతామణి, మల్లన్న వాదాంగచూడామణి, ఇవి మొదలైన లక్షణకావ్యములు."

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీపతివంద్య విశాలా
శ్రీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వసుధన్
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదములెరఁగ మాకుఁ జెందినవేడ్కన్,

గ్రంథాంతము.

ఇది వాగీంద్రచూడామణి చరణసరసీరుహ మధుకరాయమాణ కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణ విరచితంబైన మహాప్రబంధంబునందు భీమకఛందము సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

30. కవిజనాశ్రయము. 257

ఇందు 30 పత్రములు గలవు. పత్రములన్నియు శిథిలములు. వ్రాఁత సరిగాలేదు. తప్పులు మెండు. తొలుత 10 పత్రములు, నరస భూపాలీయములోని నాయకప్రకరణమునందలి పద్యములును, ఆవెనుక నిరువదిపత్రములు కవిజనాశ్రయమును గలవు. వ్రాయసగాని పేరులేదు.

31. కవిజనాశ్రయము 31.

ఇందు 188 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత బాగుగనేయున్నది. పత్రములు శిథిలములు. తొలుత 181 పత్రములు గణపవరపు వేంకట కవి విరచితమయిన లక్షణశిరోమణియును* ఆవెనుక 7 పత్రములు కవి జనాశ్రయమును గలవు. ఈభాగమున కవిజనాశ్రయమునందు సంజ్ఞాధి కార మొకకొంతగలదు.

32. భీమనఛందస్సు 81.

ఇందు 17 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పు లంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు.

గ్రంథారంభము.

క. శ్రీవల్లభు యతిగణసం
సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్
భావజగురు నలఘుచ్ఛం
దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

మత్రుప్తత్యయాధికారనిర్ణయముతో సీప్రతి ముగిసినది.

33. భీమనఛందస్సు 1780.

ఇందు 54 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత సరియయినదికాదు. తప్పు లంతగ లేవు. ఉన్నంతదనుక గ్రంథపాతము లేదు.

"శ్రీకాంతాదిప్రియవాక్" ఇత్యాదిగా "సుందరవృత"యను వృత్త లక్షణమువఱకుఁగల కవిజనాశ్రయభాగ మిందుఁగలదు. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు.

34. భీమనఛందము 391.

ఇందు 130 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత బాగుగనే యున్నది. 60 పత్రముల తరువాతి పత్రములు నడుమఁ గ్రిమిదష్టములైనవి. ఇందు 8

* మా. సంపుటము 28 సం. 5-6 పరిషత్పుస్తక భాండాగారము పుట 6-9.

గ్రంథములు కూడియున్నవి* ఏనిలో 22 పత్రములు కవిజనాశ్రయము. దోషాధికారము తుదివఱకుఁగల భాగమిందు గలదు. అసంపూర్ణము.

ప్రారంభము :—

" శ్రీకాంతాతిప్రియవాక్ " ఇత్యాది కందపద్యము.

తుదిభాగము :—

క. అన నిట్టివి దశదోషము
లనఁజనుఁ గృతి నివియ వెండి యతిశయకరమై
చనుఁ గొన్నియెడల ధీరుల
మన మలరఁగఁ జెప్పిరేని మల్లయరేచా.

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమున సంక్షేపరూపుసం జేయుచు......

... ...

అనంతుని ఛందము.

ఈప్రతిలోనే 8 పత్రములు అనంతుని ఛందము ప్రథమాశ్వాస భాగము మాత్రము గలదు. ఈపత్రములు నడుమ శిథిలములు.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామా కుచమండలీమిళిత కాశ్మీరార్ద్రవక్షంబుతో
పారావారతరంగసంగతలసత్పర్యంకభాగంబుపై
కారుణ్యామృతపూరపూరితకటాక్షశ్రీలఁ బెంపొందు గం
భీరస్వాంతుఁ డనంతుఁడాశ్రిత జనాభీష్టప్రదుం డెల్లెడన్.

గ్రంథాంతము :—

" ఇది లక్ష్మీవల్లభవరప్రసాదలబ్ధవాగ్వైభవ తిక్కనామాత్య సంభవ, సకలకవిజనవిధేయ అనన్తనామధేయ ప్రణీతంబైన ఛందో దర్పణంబునందు గద్యపద్యాది కావ్యలక్షణంబును, గురులఘునిర్ణయ

---

* చూ. పరిషత్పుస్తక భాండాగారము మూఁడవ భాగము. సంస్కృతము అ సంచిక. ౨-3. పుట 20-22

బును గణనిరూపణంబును, ఉపరిగణసంజ్ఞయుఁ బ్రాసయతుల విశేషం బులన్నవి ప్రథమాశ్వాసము "

35. లక్షణసార సంగ్రహము. 4141

చిత్రకవి పెద్దనార్యునిచే రచింపఁబడినది. 25 పత్రములు కలది. వ్రాఁతమంచిది. అక్కరములు మిక్కిలి సూక్ష్మములు. తప్పులు లేకపో లేదు. 25 వ పత్రము ప్రారంభమున కొలఁదిభాగము తునిఁగిపోయినది. మూఁడాశ్వాసములు సంపూర్ణముగనున్నవి. "దుర్మిఖ సంవత్సర పుష్య శు ౾ ల్లు శ్రీమత్తాదికీ నృసింహస్వామి సత్కృపను చిత్రకవి బుచ్చయాచార్యుల తమ్ముఁడు రామాచార్యులు వ్రాసిన లక్షణసార సంగ్రహము నకు శుభమస్తు" అని తుదిపత్రమునఁ గలదు.

"అయిూఁదఁగొందఱు కవిగ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్" అని యప్పకవి తృతీయాశ్వాసాదినిఁ జేర్కొనిన కవిగ్రామణి యితఁడే.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామాధిప పాదపద్మయుగసంసేవామనీషాలి భూ
షారేఖోజ్జ్వలదివ్యమూర్తి వటుకాచారుండు శౌర్యక్రియా
మారారాతి కుమారవర్యుఁడు హనూమంతుండు మాకిచ్చు గం
భీర శ్రీకరకావ్యగుంభనవచోఽభీష్టార్థముల్ సత్కృపన్.

అని యిష్టదేవతాస్తుతిభాషణంబును, సుకవీశ్వర భూషణంబునుం జేసి లక్షణసారసంగ్రహంబు నుపక్రమించువాఁడనై ......

సీ. శ్రీ హనుమద్వర స్థిరసత్కవిత్వ ద
క్షుండ భారద్వాజ గోత్రజుండ
శుభకర శుక్లయజుశ్శాఖికా ప్రభా
సురుఁడ కాత్యాయన సూత్రయుతుఁడ
మహిని పార్శ్వంచాల మంచిరాజేంద్రుని
కాచకీమణి చన్నఘనుని పౌత్రుఁ

డను సర్వధీరు నందనుఁడ కాశ్యపగోత్ర
కలితుఁడై తగు నల్లగట్లయెల
యార్య దౌహిత్రుఁడను లక్కమాంబి కాత్మ
గర్భ జలధిచంద్రుఁడ చిత్రకావ్యధనుఁడ
ధారణీశ మాన్యుండ కందాళ యన్న
గారి శిష్యుఁడ పెద్దన కవివరుండ.

... ...

... ...

క. అతులిత గుణవంతున కా
నతజన తరుతతి వసంతునకు మాణవక
వ్రతజితకంతునకు ధరా
నుత వెలలూరి పురీహనూమంతునకున్.

అని యారీతిగ నీలక్షణగ్రంథము వెలలూరి హనుమంతునకుఁ గృతియొసఁగఁబడినది. లక్ష్యలక్షణములన్నియు స్వయముగ రచింపఁబడినవే.

గ్రంథాంతభాగము :—

పంచచామరము :—

గృణీ తృణీ కృతారి పీరఘోరపూరగారలం
కిణీ ఘృణీన వంశరాతి కీర్తిమాలికా
మణీ ఘృణీయ కంపనా సుమాతరిస్ఫురద్భుజా
ఫణీ గుణీంద్ర ముఖ్యదేవపంక్తి దత్తసద్వరా.

ఇతి శ్రీ హనుమద్వరప్రసాదలబ్ధసారస్వతపాత్ర, భారద్వాజ గోత్ర పవిత్ర, సర్వయామాత్యపుత్ర, చిత్రకవి పెద్దనార్య ప్రణీతంబైన లక్షణసారసంగ్రహంబున రేఫరకారభేదంబులును, దశరూప నాటకసంజ్ఞలును, వట్ప్రత్యయ విశేషమార్గంబులును గల సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

36. సులక్షణసారము. 2407

ఇందు 34 పత్రములుగలవు. వ్రాతతిన్ననిది. పత్రము లటనటఁ ద్రుటితములైనవి. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు. తప్పులంతగాలేవు. తొలుత 23 పత్రములు సులక్షణసారమును, ఆవెనుక 11 పత్రములు ఆతుకూరి మల్లన, అప్పకవీయమునుండి యేర్చి కూర్చిన శేఫశకటరేఫ నిర్ణయమును గలవు. కాఁగా నిందు సులక్షణసారము తుదివఱకుఁగలదు.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామా కుచమండలీ మిళిత కాశ్మీరార్ద్ర వక్షంబుతోఁ
బారావారతరంగ సంగతలసత్పర్యంక నాగంబుపైఁ
గారుణ్యామృత పూరపూరిత కటాక్షశ్రీలఁ బెంపొందు గం
భీరస్వాంతు డనంతుఁ డాశ్రితజనాభీష్టప్రదుండెల్లెడన్.

గ్రంథాంతభాగము :—

క. అందంబుగ దశవిధముల
ఛందంబుల లక్షణములు సకలకృతులలోఁ
జెందిన ప్రయోగ వితతులఁ
బొందికగాఁ గూర్చినాఁడ బుధులౌననఁగన్.

శేఫ అకారనిర్ణయమునఁ దొలుత సీసమాలికలును, పిమ్మట పదములపట్టికయును గలవు.

37. సులక్షణసారము. 1456

ఇందు 41 పత్రములు గలవు. వ్రాఁతతీరు కన్నడమోడీనున్నది తప్పులంతగ లేవు. ఉన్నంతవఱకు గ్రంథపాఠముచు శేను. తొలిపత్ర మొక కొంత త్రుటితము యినది. వ్రాయసగాని పేరు కానరాదు.

ఇందు 27 పత్రములు సులక్షణసారము (అసంపూర్ణము) ను, ఆవెనుక 4 పత్రములు చిల్లరగద్యములును, తుదిని 10 పత్రములు గీతగోవిందములోని కొంతభాగమునుగలవు. సులక్షణసారములోని కృత్యాదిపద్యములు పై ప్రతిని బోలియున్నవి.

38. సులక్షణసారము. 1980

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. క్రమముగ 16 పత్రములు సులక్షణసారము (అసంపూర్ణము) ను, 11 పత్రములు ఆంధ్రనామశేషమును, ఆవెనుక 13 పత్రములు వివిధపద్యములును గలవు. వ్రాతసరియయినదిగాదు. తప్పులుమెండు. పత్రములు క్రిమిదష్టములు శిథిలములును. వ్రాయసగాని పేరు, కవిపేరుగాని కానరావు. వృత్తలక్షణ లక్ష్య నిరూపణముతో నిందలివ్రాత ముగిసినది.

39. సులక్షణసారము. 1434

ఇందు 30 పత్రములుగలవు. వ్రాతచక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు పత్రములు శిథిలములుగాక మంచిస్థితిలోనున్నవి. ఉన్నంతవఱకు గ్రంథ పాతము లేదు.

గ్రంథారంభము :—

శ్రీ పద్మశైలనాథుని
పాపధ్వాంతార్కు భక్తపాలను హరి ల
క్ష్మీపతిని భోగిశయనుని
శ్రీ పదపద్మములా మదిని సేవింతు నిలన్.

పిమ్మట "శ్రీవల్లభయతిగణ సంసేవిత" ఇత్యాదిగా మొదలిడి వృత్తలక్షణ నిరూపణము తుదివఱకుఁ వ్రాయఁబడినది. అక్షరగణరాశ్యాది వివేచనము నడుమఁ గలదు.

40 సులక్షణసారము. 1432

ఇది 200 పత్రములుగలది. వ్రాత మంచిది. తప్పులును గలవు. గ్రంథపాతములు లేవు. క్రమముగ 6 పత్రములు సులక్షణసారము, 18 పత్రములు ఆంధ్రనామసంగ్రహము, 164 పత్రములు భాగవతము (తెలుఁగు) తృతీయస్కంధమును, 12 పత్రములు "సాంబశివా మహాప్రభో" అను మకుటముతోఁగూడిన శతకమును నిందుఁగలవు. వీనిలో

6

సులక్షణసారము "విద్యలలోపల నుత్తమవిద్య కవిత్వంబు" ఇత్యాదిగా నారంభింపఁబడి.

నజభజజ జరాచంపక
మసజ సతతగమనార్థు (?) మత్తేభకుఁడా
సభరతనమయతలీలా
భరసభ భరనగములందు గణములుచెల్లున్. ?;

అనుపద్యమువఱకును గలదు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము, భాగవత భాగమును సంపూర్ణములు. మిగిలినవి యసంపూర్ణములు.

ఉ. శ్రీజలధాత హేమవతి చిత్తసుధారసపాన......
గ్రాజగబంధనస్మర హరాననహాస ధరాధరార్చితా
రాజకిరీట పంచముఖరంజిత శుభ్రశరీరబంధురా
భోజభవాసుతాంఘ్రి పతిభూషణ చంద్రహుతాశనార్కఘో
రాజిత కాళహస్తి మణిగోపుర సాంబశివా మహాప్రభో.

ఇట్టి మకుటభూషితములయిన 70 పద్యము లీశతకమునఁగలవు. పద్యములన్నియు నయిదయిదు పాదములు గలవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి.

41 సులక్షణసారము. 3439

ఇది లింగమకుంట తిమ్మకవి విరచితము. అసంపూర్ణము. ఇందు 27 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత మిక్కిలి క్రిక్కిరిసియున్నది. తప్పులంతగ లేవు. తొలుత పదిపత్రముల చివరిభాగములు విరిగిపోయినవి. మిగిలిన పత్రములును నటనటఁ గ్రిమిదష్టములు. ప్రతిమాత్ర మంతగా శిథిలము గాదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీవనితాసమ భూతన
యావక్షోజార్ద్రి కుంకుమాంకిత వక్షున్.
పావనతరచారిత్రున్
సేవించెద చదలువాడ శ్రీరఘురామున్.

సీ. ....ట్టరు
శిష్యుండ కవితావిశేషతులిత
సర్వార్య పౌత్రుండ సద్గుణ గణలక్ష్మ
కాయతిమ్మాంబకును సుతుండ(?)
పేరున మాంచ పెదరామ కవివరు
..................వ్యా
మత్స్యపురాణ వామనపురాణాది స
త్కవితలకెల్ల విలేఖకుఁడ వృద్ధ
కుంటి కోటిరలింగము కుంటనామ
పట్టణస్థితుఁడనఁగ సౌభాగ్య
.........నమరు వాఁడ.

ఇందలి లక్షణములు స్వయముగ రచించినవి కొన్నియు, శ్రీధరచ్ఛందము, గోకర్ణచ్ఛందము, అథర్వణచ్ఛందము, వాదాంగచూడామణి, కవిసర్పగారుడము, కవిగజాంకుశము, మున్నగు ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథములనుండి కైకొనినవి కొన్నియును.

గ్రంథాంతభాగము:—

క. సీసమునకు గీతమునకు
ప్రాసవిరామంబు చెప్పఁ బరఁగును గృతులన్......

42. సులక్షణసారము. 2977

ఇదియు లింగమకుంట తిమ్మన విరచితమైన సులక్షణసారమే. కృత్యాదిపద్యములు రెండుమాత్రమిందుఁ గానరావు. మిగిలిన భాగము చాలవఱకు 3439 సంఖ్యగల పై ప్రతిని బోలియేయున్నది. ఇందు 39 పత్రములు గలవు వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు.

ప్రారంభము:—

క. శ్రీకాంతాదిప్రియ వా
క్శ్రీకాంత జగత్త్రిమైక సేవిత నుత వి
ద్యాకాంత దివ్యకావ్య స
దేకాంత నితాంతకాంతు లీవుత మాకున్.

క. లక్షణ శాస్త్రములెల్లను
రక్షించుట కొంతకొంత యెఱిఁగినవాఁడన్ (?)
లాక్షణికానుగ్రహతను
లక్షణసారం బొనర్తు లక్ష్యము లమరన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

దేశీయపక్షికి లక్ష్యము-నై పక్షము
సీ. విరహిణీ జనమహాదురిత పంకకళంక
కలుషితాత్మకుఁడైన ఖలుఁడెవీఁడె.

... ...

... ...

చదరు లుమి సెడికొఱివి దెయ్యంబువీఁడె.

సులక్షణసారంబునందు మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము. "శ్రీమాన్ కొర్కొండభట్టరు వెంకటకొండయ్య వ్రాసుకొన్న సులక్షణసారము. ప్రభవనామసం॥ భాద్రపద శు 3 ఆదివారంరోజున వ్రాసుకొన్నపుస్తకం" అని తుదిపత్రమునఁగలదు.

43 ఆనందరంగరాట్ఛందము. 22

ఇందు 158 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత తీరు బాగుగ నేయున్నది. తప్పులంతగ లేవు. పత్రములకొనలు కొంచెము విఱిగినవి. ఉన్నంతదనుక గ్రంథపాతములు లేవు. తొలుత 143 పత్రములు రంగరాట్ఛందమును, ఆవెనుక 15 పత్రములు భారతము ఆదిపర్వము ప్రథమాశ్వాసమును గలవు. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు.

కాఁగా నిందు రంగరాట్ఛందము నాలుగాశ్వాసములు సంపూర్ణముగనున్నవి. పీఠిక పద్యములు లేవు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీరామారమణ పదాం
భోరుహ పూజావిశేష బుధసత్కానిమం
దారా విపక్షశైలశ
తారా యానందరంగధరణీరమణా.

గ్రంథాంతగద్యము:—

ఇతి శ్రీమదుమామాహేశ్వర కరుణాకటాక్షలబ్ధ సాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చకులజలధికుముదమిత్ర, వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర, విద్వజ్జనమిత్ర, కుకవిజనతాలవిత్ర, ఆర్వేల కమ్మనియోగి కులీన లక్షణకవి కస్తూరి రంగయ ప్రణీతంబైన ఆనంద రంగచ్ఛందంబను లక్షణచూడామణియందు సర్వంబును చతుర్థాశ్వాసము.

43 రంగరాట్ఛందము. 22

ఇందు 150 పత్రములుగలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు. నాలుగాశ్వాసములు పూర్ణముగ నున్నవి. పీఠిక పద్యములు లేవు. "కాళయుక్తిసం॥ పుష్యబ॥ అష్టమిగురువారం వర్కు- అనిరెపు అప్పలాజుకుమారుడు అచ్చిరాజు ఈ ఆనందరంగఛందంబు వ్రాసుకొనెను." అని తుదిని వ్రాయఁబడినది.

44 రంగరాట్ఛందము. 553

ఇందు 51 పత్రములుకలవు. వ్రాఁత బాగుగ నేయున్నది. తప్పులు లేకపోలేదు. తొలి మూఁడుపత్రములు సగము విఱిగిపోయినవి. ద్వితీయాశ్వాసమునందలి 138 వ పద్యము మొదలుగ తృతీయాశ్వాసము తుదివఱకు నిందు వ్రాయఁబడినది. వ్రాయసగాని పేరు లేదు.

45 రంగరాట్ఛందము. 165

ఇందు 66 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కఁగా నున్నది. తప్పు లంతగఁ గానరావు. తొలిపత్రము లేదు. మిగిలిన పత్రము లటనటఁ గ్రిమి దష్టములు. ప్రథమాశ్వాసమునందలి 13 వ పద్యము మొదలుగ చతుర్థాశ్వాసమున షట్ప్రత్యయాధికారాంతము వఱకుఁ గల భాగమిందుఁ గానవచ్చెడిని. వ్రాయసగాని పేరుగానరాదు.

46 రంగరాట్ఛందము. 349

ఇందు 35 పత్రములుగలవు. వ్రాఁతతీరు బాగుగలేదు. పత్రములు క్రిమిదష్టములు. తప్పులు మెండు. ప్రథమాశ్వాసాది నారంభించి ద్వితీయాశ్వాసము తుదివఱకు నిందుఁగలదు. ఆరంభమున—

క. శ్రీ వనితా తాండవలసి
తావాసవిలాస మందహాసవదనరా
జీవ తిరువెంకటేంద్రుని
శ్రీ విజయానందరంగనృపసారంగా

అను నీపద్యముగలదు. తుదిని "ఈపుస్తకం ఆత్మూరి శంకన్నాయుడి ఆనందరంగచ్ఛందము. విరోధికృత్ నామసంవత్సర వైశాఖ బహుళ షష్ఠీబుధవారం శ్రవణనక్షత్రంనాడు యిరువై ఘడియలకువ్రాసి ఆయెను" అనికలదు.

47. రంగరాట్ఛందము. 882

ఇందు 77 పత్రములు గలవు. వ్రాఁతతీరు బాగుగనే యున్నది. తప్పు లంతగలేవు. నాలుగాశ్వాసములు సమగ్రముగా నున్నవి. కాని ఆశ్వాసము లంకములని పేర్కొనఁబడినవి. "వక్కలంక పరదేశం తెలుగు ఛందస్సు పుస్తకం" అని ముఖపత్రమునఁ గలదు.

48. రంగరాట్ఛందము. 3854

ఇందు 44 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. ఈప్రతిలోని విషయ

ముపై ప్రతులందువలెఁ గ్రమబద్ధము గాకున్నను యతిప్రకరణము మాత్రమురంగరాట్ఛందములోనిదే. ఆభాగమే విపులముగ నున్నది. తొలుత కవిజనాశ్రయమునందలి లక్షణము లొక కొన్ని గలవు.

ప్రారంభము.

క. శ్రీకాంతాతిప్రియవా
శ్రీకాంత జగత్త్రిమైక సేవితనుత వి
ద్యాకాంత దివ్యకాంత స
దేకాంత నింతాత కాంతి యీప్రత మాకున్.

గ్రంథము తుదిభాగము.

క. కొందఱికిఁ దెనుఁగు గుణమగుఁ
గొందఱికిన్ సంస్కృతంబు గుణమగు రెండున్
గొందఱికి గుణము లగు నే
నందఱ మెప్పింతుఁ గవిజనాశ్రయ కరుణన్.

తుదిని మూఁడు పత్రములలో చిల్లరపద్యములు గలవు.

49. అప్పకవీయము.

ఇందు 90 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. ప్రతి మిక్కిలి శిథిలమైనది. పత్రము లంతటను గ్రిమిదష్టము లైనవి నాలుగాశ్వాసములు పూర్ణముగ నున్నవి. తుదిపత్రములలో ప్రస్తార పటములు గలవు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము.

శా. శ్రీయున్నూభామియు నాఁగఁ బ్రాచినిఁ బ్రతీచిన్ రుక్మిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్మహోత్సుకతసేయ న్మంగల న్మోడ్పుకే
ల్దోయిం దార్క్ష్యమరుత్సుతు ల్గొలువ శ్రీమం డేలు నప్పోలుమో
మై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబున్ మముఁ బ్రోవుతన్.

ఈప్రతిని,అర్ధబిందువులుండఁదగిన తావులన న్నిటను వేదమందువలె ననునాసికోచ్చారణ సూచకమగు 'గ్' అనునక్కరము వ్రాయఁబడినది.

50. అప్పకవీయము. 2866

ఇందు 11 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగలేదు. పత్రములు క్రిమిదష్టములు. ప్రథమాశ్వాసమునందలి 55 వ పద్యము మొదలుగ నాయాశ్వాసాంతభాగ మిందు వ్రాయఁబడినది. వ్రాయసగాని పేరు లేదు.

51. అప్పకవీయము. 523

ఇందు 80 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పులు లేక పోలేదు. తొలుత 32 పత్రములు అప్పకవీయములోని ప్రథమాశ్వాసము సంపూర్ణముగనున్నది ఆవెనుక 24 పత్రములు సంధితత్సమ పరిచ్ఛేదములకు సంబంధించిన లక్షణములతోను లక్ష్యములతోడను గూడిన భాగము. ఈభాగము నేటికి ముద్రితమయిన అప్పకవీయప్రతులలో గానరానట్టిది. రచనాపద్ధతి యంతయు నప్పకవీయమునందలి తృతీయాశ్వాసభాగమును బోలియున్నది. అప్పకవి రచియించిన మిగిలిన గ్రంథభాగము కావచ్చునేమో? సమగ్రము మాత్రము గాదు.

మచ్చునకొకభాగము:—

క. చను ణత్వవిధాయక సూ
త్రనిమిత్తాగత ణకారరాజి నకారం
బునకుం బ్రాసముగా నిడఁ
బ్రణతి మొదలైన పదముల కనఁగన్.

గీ. ఋత్వరషలమీఁది నత్వంబు ణత్వమా
భిన్నపదముగాక యున్న నదియు
నట్టి బాఁప్వరమ్ము లడరిన నగునది
ప్రణతశరణ దనుజహరణ యనఁగ.

పిమ్మట 22 పత్రములు ద్వితీయాశ్వాసమునందలి విషయము, రేఫఱకార సీసమాలికతో నారంభింపఁ బడినది. కాఁగా నీప్రతి యసమగ్రము.

వ. అనంతరంబ, బ్రహ్మర్షి వరుండగు గౌతమమునీంద్రుండుఁ దనకు రామ
భద్రుండు సేయు పూజలం గైకొని, దీవన లొసంగి, తపఃపవిత్రచరిత్ర
కళత్రసమేతుండై తపోవనంబున కరిగినఁ, గౌశికుండును రామ
లక్ష్మణసహితుండై మిథిలానగరంబుఁ జొచ్చి, నానాదేశాధీశ్వరాధి
ష్ఠితంబును, హోమధూమావృతంబును, సమిత్కుశాదిసవనోపకరణ
యుక్తంబును మహామునివిరాజితంబును, నిగమవచోనినదబంధురం
బును, దధిఘృత క్షీరపూరితసువర్ణకలశాభిరామంబును, కాంచన
యూపశోభితంబును, నగు జనకాధ్వరప్రదేశంబు ప్రవేశించె నప్పుడు.

గీ. జనక నృపుఁడు శతానంద సహితుఁ డగుచు
నర్ఘ్యపాద్యంబు లామోద మతిశయిల్లఁ
గొనుచు గాధేయుఁ జూడఁగాఁ గోరి, యెదుట
వచ్చె తనుఁ జూచువారలు మెచ్చుచుండ. ౬౬౦

వ. అట్లువచ్చి, విశ్వామిత్రునిం బూజించి, నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ
గుశలం బడిగి వినుతించుచున్నయెడఁ గౌశికుండును జనకమహీపా
లున కాశీర్వచనంబు లొసంగి, మృదుమధురవచనంబుల నిట్లనియె.

క. అలఘుగుణ ! నీకు నీ వా
రలకును సేమంబె ? యధ్వరము శుభదంబై
విలసిల్లునె ? జనతతి ని
చ్చలు మెచ్చఁగ ధర్మసరణిఁ జరియింతె ? నృపా ! ౬౬౧

చ. అని జనకుండు వల్కె వినయంబునఁ దాపసవర్యపంకజా
సననిభ ! భానుతేజ ! సురసంచయసన్నుత ? నిన్నుఁగంటి; నా
మనము సెలంగె ! నో భువనమాన్య ! భవత్కృప నెల్ల భద్రముల్
దనరుచునుండె నేఁడు కడు ధన్యుఁడనైతి నృపాలకోటిలోన్. ౬౬౩

క. నా సవనముఁ గనుఁగొనఁగా
నోసంయమివర్య ! మునిజనోపేతుఁడవై
వాసిగ నీ వరుదెంచుట
భాసురమతి ననయ ! నాదు భాగ్యము గాదే. ౬౬౪

క. పదిరెండు దినము లిట సం
మద మలరఁగ నుండుఁ డిటకు మఘభాగము లిం
పొదవఁగఁ గైకొనవచ్చిన
త్రిదశులఁ గనుఁగొనుఁడు; మునివరేణ్యులు నీవున్. ౬౬౫

వ. అని బహుప్రకారంబుల వినుతించి, రామలక్ష్మణులం జూచి, విశ్వామిత్రున కిట్లనియె. ౬౬౬

క. ఈరాజకుమారులు సుకు
మారులు కందర్పభాసమానాకారుల్
నారాచనిమంగధను
ర్ధారులు పదచారు లమలతామరసాక్షుల్. ౬౬౭

క. వారణ గమను లుదారులు
నారాయణసములు మేరునగవరధీరుల్
శూరులు వీ రెవ్వారలు ?
భూరి కృప న్దెలియఁ జెప్పు బుధజనవినుతా ! ౬౬౮

క. అన విని, రాముఁడు లక్ష్మణుఁ
డనఁదగు వీ రన్నదమ్ము లర్కకులేంద్రుల్
దనుజానేకవిభేదను
లనఘాత్ములు దాశరథు లహఃపతితేజుల్. ౬౬౯

వ. అని పలికి, విశ్వామిత్రుండు మఱియు నిట్లనియె. ౬౭౦

సీ. నావెంట వచ్చి యీ నరనాథనందనుల్
సిద్ధాశ్రమమునఁ బ్రసిద్ధసత్త్వ
తాటకఁ బరిమార్చి దానవాఢ్య సుబాహు
రణరంగమునఁ గూల్చి రభసమొదవ
నాయజ్ఞసంరక్షణము సేసి వెస నహ
ల్యాశాప మెలమిఁ దొలంగఁ జేసి
బాగు మీఱఁగ నహల్యాగౌతములఁ గూర్చి
యిపుడు నీయింట నెల్లపుడుఁ బూజి

తే. తంబగుచునున్న శంభుచాపంబుఁ జూడ
వచ్చినారము; వీర లవార్యబలులు
దలఁప వీరల కెట నసాధ్యంబులేదు
జగము బ్రోవంగఁ బుట్టి రీచతురు లనఘ ! ౬౨౧

వ. అనిన విని గౌతమనందనుండగు శతానందుం డానందసాంద్రుండై
కౌశికమునీంద్రున కిట్లనియె. ౬౨౨

క. పాతకహారుఁడగు రామ
క్ష్మాతలవిభుఁ దెచ్చి, నాదుజననిన్ శాపా
పేత స్జేయుచుఁ గ్రమ్మఱ
గౌతముతోఁ గూర్చి తీవు గాధేయమునీ ! ౬౨౩

క. నీ కరుణవలన మునివర !
మాకుల మున్నతి వహించె మాన్యతవలనన్
నీకు సరివచ్చువా రీ
లోకమునం గలరె ? విబుధలోకస్తుత్యా ! ౬౨౪

వ. అని ప్రశంసించి రామచంద్రుం జూచి యిట్లనియె ౬౨౫

క. వనజాక్ష ! నాదు జననీ
జనకులకును గలిగె మరల సంగతి, నీద
ర్శనమున మాకుల మున్నతిఁ
గనె మీకు శుభంబు లెల్లఁగావుత మింకన్. ౬౨౬

వ. అని యాశీర్వదించి, విశ్వామిత్రచరిత్రంబు వినిపింతు ననుమని యిట్ల
నియె. ౬౨౭

క. కుశ భవ భవునకుఁ బుట్టెను
కుశుఁ డాకుశునకు జనించెఁ గుశనాభుండా
కుశనాభుఁడు గాధిఁ గనెన్
విశదాత్ముం డతఁడు గనియె విశ్వామిత్రున్ ౬౨౮

వ. అంత. ౬౨౯

క. చతురంగబలయుతుండై
సతతశ్రీయుక్తి సమిత శతవత్సరముల్
క్షితితల మంతయు మహిమో
న్నతి విశ్వామిత్రుఁ డేలె నయమలరంగన్. ౬౮౦

గీ. ఇట్లు సకలమహీరాజ్యమేలుచుండి
యెలమి నక్షౌహిణీసేన గొలువ గ్రామ
నగరరాష్ట్రాశ్రమ సరిద్వనంబులందుఁ
ద్రిమ్మరుచుఁ గౌశికుం డొక్కదినమునందు. ౬౮౧

సీ. గంధ బంధుర పుష్ప కమనీయఫలయుక్త
వివిధ పాదపజాల విలసితంబు
గతవిరోధ మదేభ కంఠీరవేంద్రగో
వ్యాఘ్రాది జంతుసమావృతంబు
కీర కోకిల కేకి పారావత మరాళ
శారికాది విరావసంకులంబు
గరుడ చారణ సిద్ధ గంధర్వ కిన్నర
యక్ష రక్షస్సమూహాంచితంబు

గీ. కైరవాంబుజ కలిత కాసారయుతము
శమదమాన్వితఫలమూలసలిలపర్ణ
పవనభక్షణదక్ష తపఃప్రవీణ
మానినైన వసిష్ఠాశ్రమమున కరిగె. ౬౮౨

చ. అరిగి వసిష్ఠమౌనికి రయంబున మ్రొక్కిన సమ్మహాత్ముఁ డా
దరణముతోడ దీవనలు తద్ద యొసంగి కుశాసనంబునం
దిరవుగ నుండఁబంచి, మది కింపుగఁ బూజ లొనర్చి మూలముల్
సరసఫలంబు లీఁగఁగొని, సంయమితో నిటు కౌశికుం డనెన్. ౬౮౩

గీ. మీకు మీవారలకు సేమమే ? మునీంద్ర !
యతిథి పూజాగ్నిహోత్ర క్రియాతపములుఁ
బరఁగు నేయన్న సకలంబు భద్రమనుచు
నతనిఁ జూచి వసిష్ఠుఁ డిట్లనియె మరల. ౬౮౪

క. భృత్యులఁ బ్రోచెదె? దుష్టుల
నిత్యము శిక్షింతె? రాజనీతిజ్ఞుఁడవై
సత్యము ధర్మముఁ దప్పక
కృత్యవనముఁ జేసెదే? విశేషప్రౌఢిన్? ౬౮౫

క. నీవును నీనందనులును
నీవారును సుఖులె? మఱియు నీసేనలకున్
భావుకమే? వచియింపుము
పావనగుణకీర్తిసాంద్ర! పార్థివచంద్రా! ౬౮౬

గీ. అనుడు, మాకందఆకు శుభంబగు నటన్న
విని, వసిష్ఠుండు నీకేను విందుఁ జేతు
ననుచు గాధేయు నునిచి, నెమ్మనమునందుఁ
దలఁచి, సురభిని రప్పించి, దానికనియె. ౬౮౭

క. ఈనరపాలున కితని
సేనలకున్ గూర్మివిందు సేయఁగవలయున్
మానుగ నీ విపు డన్నము
పానీయాదులు సృజింపు పటురభసమునన్. ౬౮౮

గీ. అనుడు నక్కామగవి, షడ్రసాన్వితంబు
లైన యన్నోదకంబులు నాజ్యములును
దధి మధు క్షీరకుల్య లుదారసూప
వివిధశాకాదులు సృజించె వేడుకలర. ౬౮౯

వ. అట్లు సృజించిన, ౬౯౦

క. సకల బలాన్వితుఁడై కౌ
శిక నృపుఁ డతితృప్తిగా భుజించి విచిత్రా
త్మకుఁడై మునివరుఁ గని, తా
వక సత్కృతి కెలమిఁ గన్నవాఁడ నటంచున్. ౬౯౧

వ. మఱియొక్క విన్నపంబు గావించెద నవధరింపుఁడని యిట్లనియె. ౬౯౨

సీ. లక్షహయంబుల లక్షగజంబుల
దశశతలక్షరత్నముల మఱియు
లక్షగోవుల నీకు నీక్షణ మిచ్చెద
నీగోవు నాకిమ్ము యిమ్ము విూఱ
కనుడు, నమ్మునివర్యుఁ డాత్మలోఁ జింతించి
యతనితో నిట్లనె; నయ్య వినుము
మజ్జీవితంబును మన్నిధానంబును
మత్ప్రాణధర్మముల్ మత్తపంబు
గీ. మామకీనధనంబు లీ హోమధేను
వుగఁ దలంచెదఁ గాన ముజ్జగము లీవు
నాకు నిచ్చిన దీని నే నీకు నొసఁగఁ
జాల ననుఁడు నతండు రుట్సహితుఁడగుచు. ౬౩

గీ. బలిమిచే దానిఁ బట్టించి భటులవలనఁ
గొంచుఁ బోవుచునుండ నగ్గోవు నాకు
నేలికైన వసిష్ఠ మునీంద్రుఁ డిట్లు
న న్నుపేక్షించునే యని ఖిన్నయగుచు. ౬౪

క. అటుపోవక తనుఁ గొని చను
భటశతముల చరణహతులఁ బడఁదన్ని మహో
త్కటరయమునఁ బఱతెంచుచు
జటివర్యుని చెంత నిలిచి చన నిట్లనియెన్. ౬౫

చ. జనపతి భృత్యవర్గము భుజాబలగర్వము లొప్ప నన్ననా
థనుబలెఁ గొంచుఁ బోవఁగ వృథామతిఁ గాంచెదవయ్య? నీకు నే
మును పొరకకీడొనర్చితినొ? ప్రేమల విపద్దశఁ జెంద నన్ను నే
లినదొర వయ్యు నీ విటువలెన్ బరపేక్షుఁడ వౌట ధర్మమే? ౬౬

వ. అనిన వశిష్ఠుం డాధేనువున కిట్లనియె. ౬౭

క. అపకృతి నా కొనరింపవు
విపరీతాత్ముండ నగుచు విడువను నిన్నీ

నృపుఁడు తను బల్మిఁ గొని చన
నపకారము సేయలేక యడలుచు నుంటిన్. ౧౯౮

గీ. ఈతఁ డక్షౌహిణీబలోపేతుఁ డధిక
విక్రమాన్వితుఁ డఖిలభూచక్రభర్త
క్షత్త్రియోత్తముఁ డీతని సంగరమునఁ
బూని గెలువంగ బ్రహ్మకునైన వశమె? ౧౯౯

వ. అనిన విని. ౨౦౦

క. సురభి యిటు లనియె నమ్ముని
వరుఁ గని, చింతింపనేల వరమతివి సురా
సురల కజేయుఁడ విల నె
వ్వరు నిన్ను జయింపఁగల రవార్యస్థైర్యా! ౨౦౧

క. అరయ నృపబలముకంటెను
గర మెక్కుడు విప్రబలము; గావున, నీ భూ
వరుఁడెంత? నన్నుఁ బనుపుము
పరిమార్చెద నితనిసకలబలముల వేగన్. ౨౦౨

క. అన విని కనలుచు సురభిం
గని ముని యిట్లనియె; నీవు ఘనకింకరులన్
జనియింపఁజేసి గ్రక్కున
వినిహతముగఁ జేయు మీనివివిధబలంబున్. ౨౦౩

క. అనిన విని కామధేనువు
గనలుచు హుంకృతి నొనర్పఁగాఁ దన్నాదం
బున నిశితాయుధహస్తుల్
జనియించి నృపాలుబలముఁ జదుపుచునున్నన్. ౨౦౪

క. ఆవీరభటులఁ గన్గొని
యావిశ్వామిత్రుఁ డుగ్రుఁడై శౌర్యమునన్
బావకసదృశాస్త్రంబుల
చే వారల నెల్ల గ్రుక్కఁజేయుచు నుండన్. ౨౦౫

గీ. చండవీక్షణుఁడై వసిష్ఠుండు హోమ
ధేనువును జూడఁగా రోషదీప్త యగుచుఁ
బూని హుంకార మొనరింప దానివలనఁ
బుట్టి రతితేజులైన కాంభోజభటులు. ౨౦౬

వ. మఱియును. ౨౦౭

గీ. పరమగవ్యంగరోమకూపములయందు
మ్లేచ్ఛ యవన కిరాత పుళింద శబర
వీరు లుదయించి భీషణాకారులగుచుఁ
గౌశికబలంబుఁ జక్కాడఁ గదిసి యంత. ౨౦౮

క. పరశు కరవాలపట్టిస
శరతోమర ముద్గరాదిసాధనములచే
కరితురగరథపదాతుల
ధరఁ గూల్చిరి నిజభుజోగ్రదర్పము లొప్పన్. ౨౦౯

వ. అయ్యవసరంబున. ౨౧౦

క. శతసంఖ్య నమరు కౌశిక
సుతులు వసిష్ఠమునిఁ దాఁకఁ జూచి, యమర్షా
న్వితమతియై యతఁ డందఱ
హతులం గావించె హుంక్రియారవములచేన్. ౨౧౧

వ. ఇవ్విధంబున. ౨౧౨

సీ. సైన్యముల్పుత్త్రులు సమసిన దుఃఖితుం
డై కౌశికుఁడు నిస్పృహాత్ముఁ డగుచు
నాత్మజు నొకని రాజ్యమునందు నియమించి
హిమశైలతటమున కేఁగి యచట
శంకరుఁ గూర్చి నిష్ఠను దపం బొనరింప
వరదుఁడై యామహేశ్వరుఁడు వచ్చి
మనుజేంద్ర నీతపంబునకు మెచ్చినవాఁడ
నడుగుము వరమెద్ది యైన నిత్తు

గీ. వనిన భర్గుని కతిభక్తి వినతిఁ జేసి
దేవ! తమిదీఱ వరమిచ్చితేని పొంగ
మూఁగ ధనుర్వేదమును శస్త్రములు మహాస్త్ర
సమితి నిమ్మనఁ గృప నిచ్చి శంభుఁ డరిగె. ౨౧౩

వ. ఇట్లు లబ్ధమనోరథుండై విశ్వామిత్రుండు పరమోత్సాహంబున వసి
ష్ఠాశ్రమంబునకుంజని, యాగ్నేయబాణంబులు ప్రయోగించినఁ
వత్కీలాజాలంబుల నవ్వనంబు దగ్ధంబగుచుండ నందున్న మునిజన
పశుపక్షిమృగాది సకలప్రాణినికరంబులు భీతంబులై తిరుగుడు
పడం జూచి వసిష్ఠమునీంద్రుం డతిప్రతాపంబున దండధర మహో
ద్దండదండంబువోని బ్రహ్మదండంబు భుజదండంబునం దమర్చుకొని,
సత్వరంబునం జనుదెంచి, కౌశికు నవలోకించి యిట్లనియె. ౨౧౪

గీ. ఓరి కౌశిక! కులహీన! యున్మదమున
వచ్చి మునిజనవాసమౌ వనము నేల
గాల్పఁ జూచెద వింక నీకల్మషమున
నాశమొందెదు నాపల్కు నమ్ము నమ్ము. ౨౧౫

చ. నిను బలహీనుఁగా నెఱుఁగు నీబల మెక్కడ, నీకులంబు గ్ర
స్నన నశియింపఁ జేయఁదగు నాబల మెక్కడ, తారతమ్యముల్
గనియెదుగాక తొల్త నిదెగాంచుము వైరినరేంద్రసైన్యభం
జననిపుణప్రభానికరచండ మఖండము బ్రహ్మదండమున్. ౨౧౬

మ. అని పల్కన్ బటుకోపదీప్తుఁడయి విశ్వామిత్రుఁ డుగ్రప్రభా
కనదగ్నిప్రదరంబు కీల లడరంగా నేయఁ గోపించి, య
మ్ముని హుంకారము చేసి, యాఘనశరమ్మున్ బ్రహ్మదండంబుచే
త నివారించె నిజాశ్రమస్థమునిసంతానంబు మోదింపఁగన్. ౨౧౭

వ. అట్లు వారించినఁ గ్రోధతామ్రాత్ముండై విశ్వామిత్రుండు వెండియు
నైంద్రవారుణ రౌద్ర పాశుపతాద్యనేక దివ్యాస్త్రంబు లతనిపయిం
బ్రయోగించిన నాబ్రహ్మర్షి వరుం డయ్యస్త్రపరంపరల నశ్రమం

బున బ్రహ్మదండంబు చేత ఖండించి, బ్రహ్మతేజోవిరాజితుండై రెం
డవసూర్యుండునుంబోలెఁ గనుపట్టియున్నంత. ౨౧౮

సీ. అలిగి కౌశికుఁడు బ్రహ్మాస్త్రంబు సంధించి
సకలలోకంబులు సంచలింప
బ్రహ్మర్షివర్యునిపై నేయఁ బటుతర
జ్వాలాకరాళమై సాంద్రధూమ
కలితమై విస్ఫులింగవ్రాతజనకమై
ఘోరమై పవికోటిఘోషమగుచు
ననిలవేగంబున నయ్యస్త్ర మేతెంచి
బ్రహ్మదండముదాకఁ బరఁగ దానిఁ
గీ. బట్టుకొని సంయమీంద్రుండు ప్రౌఢి మ్రింగి
బ్రహ్మతేజంబు హెచ్చింపఁ బావకాభ
గములు తత్కాయరోమకూపములు వెడలి
గాధిజుని మేను వ్రచ్చి తద్గర్వ మడఁచె. ౨౧౯

చ. అపుడు వసిష్ఠునిం గని మహామును లెల్ల నుతించి, నాథ ! నీ
తపమును దేజ మద్భుతవిధంబులు గావునఁ గౌశికుండు నీ
యపరిమితప్రభావమున నార్తిని జెంది తొలంగె; నింక నీ
వుపశమ మొందుమయ్య యన, నున్నతశాంతి వహించె మౌనియున్

క. పిమ్మట గాధేయుఁడు ద
ర్పమ్మింతయు లేక లజ్జపడి బెగడుచుఁ జి
త్తమ్మున నిటు దలఁచెను జి
త్రమ్మయ్యెడు నిమ్మునిప్రతాపం బరయన్. ౨౨౧

క. భవ్యాత్ముఁ డితఁ డెటు జే
తవ్యుం డగు నితని బ్రహ్మదండమె విబుధ
స్తవ్యములై దగు మామక
దివ్యాస్త్రచయంబు లెల్లఁ దెగటార్చె నహో! ౨౨౨

వ. అని పెక్కు భంగులఁ జింతిల్లుచు. ౭౨౩

గీ. బ్రహ్మబలము క్షత్రబలముకంటెను బెద్ద
గాన బ్రహ్మబలముఁబూని యేను
జగతిలో వసిష్ఠసంయమికైవడి
నలరువాఁడ ననుచు నాక్షణమున. ౭౨౪

క. కుశవంశజుండు దక్షిణ
దిశకుం జని యచటఁ గులసతీయుతుఁ డగుచున్
భృశతప మొనరించె శర
ద్దశశతకము మూలఫలవితానాశనుఁడై. ౭౨౫

క. నందనులఁ గాంచె మువ్వుర
నందముగా గాధిసూనుఁ డాలోన హవి
ష్యందుని ఘనుఁడైన మధు
ష్యందుని వరవిక్రమాఢ్యుఁడగు దృఢనేత్రున్. ౭౨౬

వ. అంత. ౭౨౭

క. రాజీవగర్భుఁ డటక
వ్యాజకృపన్ వచ్చి, రాజవర! నీతప మె
చ్చె జగము నిండె నీవిఁక
రాజర్షివి గమ్మటంచు రయమునఁ జనియెన్. ౭౨౮

గీ. చనినఁ గౌశికుండు చాలఁ జింతిల్లుచుఁ
గలిత నిష్ఠతోడ నలువు మత్త
ఱంబు రిత్తయయ్యె బ్రహ్మర్షి గాక రా
జర్షి గాక మెలఁగఁ జనునె నాకు ౭౨౯

క. మనమునఁ గోరిన కోఁక
ఘనివడి సిద్ధింపకున్నఁ బ్రమదము గలదే
యని కడు ఘోరంబగు తప
మనుపమముగ సలుపఁ దొడఁగె నాసగ నేమున్. ౭౩౦

సీ. గుణగణ్యుఁ డిక్ష్వాకుకులజుండగు త్రిశంకుఁ
డను రాజు తనకుఁ గాయంబుతోడ
స్వర్గంబునకు నేఁగఁ జనునట్టి యధ్వరం
బొనరింప మానసంబునఁ దలంచి
మునివర్యుఁడగు వసిష్ఠునిఁ జూచి గురునాథ
యిమ్మేనితోడ నాకమ్ముఁ జెందఁ
దగు మఖం బిఁక నాకు దయఁ జేయవలయు మీ
రనవుడు నీకు నిత్తనువుతోడఁ
గీ. త్రిదివమున కేఁగరాదు ధాత్రీతలేంద్ర
యన వసిష్ఠాత్మభవు లున్నయటకు నరిగి
వినతిఁ జేసి వసిష్ఠోక్తవిధముఁ దెల్పి
యెలమి వారలతో నాతఁ డిట్టు లనియె. ౨౩౧
క. ఈమేనితోడ నిర్జర
ధామమునకు నరుగ మఖముఁ దగఁ జేయుఁడు నా
కో మాన్యులార! గురువులె
భూమీశుల కరయ నిఖిల పురుషార్థకరుల్. ౨౩౨
వ. అనవుడు. ౨౩౩
చ. వరవర! యవ్వసిష్ఠమునినాథుని సమ్మతిలేని కార్య మి
ద్ధర నొనరింప మాకు నుచితంబగునే? కుమనీషఁ బూని నీ
వరయవుగాక; యిప్పని శుభావహమే? పలుమాట లేల? దు
ష్కరమిది యన్నఁ గొంకక త్రిశంకుఁడు వెండియు వారి కిట్లనెన్.
క. అహహా! మాకాశ్రితులై
బహుకాలమునుండి మీరు బ్రదికియు నిట మ
ద్విహితంబు గూర్పఁదలఁపరు
కుహనాగురు లేల మాకుఁ? గుత్సితులారా! ౨౩౪
క. అన్యులచే నేఁ గోరిన
మన్యువుఁ జేయించుకొందు; మహి మీకంటెన్

మాన్యులు లేరే? యనుడు స
మన్యువు లగుచున్ వసిష్ఠ మౌనికుమారుల్ ౨౩౬

క. నీతి విసర్జించితి వీక
మాతంగుఁడ వగు మటన్న మాతంగత్వం
బే తెంచి యావరింపఁగ
మాతంగుండై త్రిశంకు మహీవరుఁ డంతన్. ౨౩౭

సీ. కాలిన పెనుద్రమాను కైవడిఁ దేజోవి
హీనమౌ నల్లని మేను గల్గి
కార్ష్ణ్యమై మాసిన కట్టుఁ బుట్టము గల్గి
యరుణవర్ణోత్తరీయంబు గల్గి
కంకణాద్యాయసాలంకారములు గల్గి
విరియఁబాఱిన గుజ్జుకురులు గల్గి
యువిదితార్థంబులై యమరు భాషలు గల్గి
శ్రవణ యోగ్యముగాని స్వరము గలిగి

గీ. ఘనతరాయోమయోగ్నికాకలితదండ
మొకటి గైకొని ధరణిపై నునుచుకొనుచు
శంబళీ శంబళీ యంచు జనుల డాసి
యెడ యెడఁ బోవు చుండంద నడఁగుచుండె. ౨౩౮

క. ఆ నరపాలునిఁ గనుఁగొని
నానామాత్యాదిహితజనంబులు దరికిన్
రానీకున్న నతఁ డవ
మానము చేఁ గౌశికాశ్రమమునకుఁ జనియెన్. ౨౩౯

క. చన నతని నెఱిఁగి కౌశికుఁ
డనియె నయోధ్యాధినాథుఁడగు నీ వెట్లం
గని మాలఁడవై తనవుడుఁ
దన శాపవిధంబుచెప్పి దండం బిడుచున్. ౨౪౦

వ. ఇట్లనియె. ౭౪౧

సీ. అనఘాత్మ నా కిష్టమైనట్టి యధ్వరం
బెలమితో నీవు చేయింపవలయుఁ
బెక్కు దానంబులు పెక్కు ధర్మంబులు
పెక్కు యాగంబులు ప్రియముతోడఁ
గావించితిని; మున్ను కలలోననైనను
సత్యంబు దప్పను; సాధుభక్తి
గురుపూజనముఁ జేతు; గురుకృప నాపైని
లేకుంట సవనంబుగాక యుండె

గీ. మఱియు దైవవశంబున మనుజులెల్లఁ
బరిభవించుచునుండి రిప్పట్టునందు
నమ్మియుంటిని నిన్ను దైవమ్ముగాఁగ
నన్ను రక్షించు గాధేయ! నతవిధేయ! ౭౪౨

వ. అనిన సంతోషించి కౌశికుం డిట్లనియె. ౭౪౩

సీ. ధరణినాయక నీవు మోదముననుండు
సకల మునులను బిలిపించి సవన మిచట
నరగఁ జేయించి, నీమాట సత్యమగుచుఁ
బూనఁగ నిమ్మేనితో నిన్నుఁ బుత్తు దివికి. ౭౪౪

గీ. అనుచుఁ దనశిష్యులంజూచి యఖిలమునుల
ఋత్విజులఁ గొంచుఁ జనుదెంచు సత్వరముగ
ధర్మమూర్తి త్రిశంకుఁ డీతని కభీష్ట
మైన యాగము మనము చేయుంగవలయు. ౭౪౫

ఉ. అనినన్ వారటులేఁగి వచ్చి, కుశవంశాధీశ! నీపంపునన్
జని ఋత్విక్కుల నెల్లఁ దెచ్చితిమి నిశ్శంకన్ వసిష్ఠాశ్రమం
బు నివాసంబుగనున్న తాపసజనంబు ల్రాకయున్నారు గి
న్కను వాసిష్ఠులు కొన్ని పల్కిరవి యాకర్ణింపు తెల్లంబుగన్.

సీ. అహహా ! మాలఁడు సోమయాజియై దగునఁట !
యతనికి భూజాని యాజకుఁడఁట !
యాజన్నమునఁ బ్రీతి భోజనంబులు చేయ
వసుమతీనిర్జరుల్ వచ్చెదరఁట !
చండాలమఖమున సవభాగములకును
శేషదిక్పతులు వేంచేయుదురఁట !
తనపుణ్యమహిమ మాకంగుంచు మేనితో
సమరలోకమునకు నరిగెడునఁట !

గీ. వినఁగ నత్యద్భుతంబిది యనివసిష్ఠ
సుతులు పల్కిన, వినుచు నచ్చోటనున్న
మునివరేణ్యులు మేము రామని వచించి
రనిన సక్రోధుఁడై యుట్టు లనియె నతఁడు. ౨౮౮

చ. అమరనుతోగ్రనిష్ఠఁ జెలువారఁ దపం బొనరించు నన్ను న
క్రమముగ నిందసేయు నఘకర్ము ల ఘోరసురాపులై శ్వమాం
సముఁ దినుచుండనిమ్ము పరుషంబులు నన్నటు పల్కినట్టి దు
ర్దముఁడు నిషాదుఁడై యెపుడు ధారుణిలోనఁ జరింపనిమ్మనెన్. ౨౮౯

వ అనిశపలికినఁ దనసమీపంబున నున్న మునులం జూచి యిట్లనియె.

క. మనమున నెన్నఁ ద్రిశంకుం
డనఘుఁడు సత్యప్రతిజ్ఞుఁ డధ్వరములు పె
క్కొనరించినట్టి ఘనుఁ డి
జ్జనవిభుహితమఖము మనము సలుపఁగవలయున్. ౨౯౦

వ. అనిన విని మునివరులు దమలోన. ౨౯౧

క. ఈపని కాదన నీతఁడు
కోపానలదీప్తుఁడగుచుఁ గొనుఁడని మనకున్
శాపంబు లిచ్చుఁ గావున
నోపిక నొనరింత మిమ్మహోన్నతమఖమున్. ౨౯౨

గీ. అని విచారించి వార లా యధ్వరమున
నుచితకర్మంబు లొనరించుచుండఁ గౌశి
కుండు యాజకుఁడై వేల్చుచుండి తగిన
సమయ మరుదేరఁగా మహోత్సాహుఁ డగుచు. ౨౫౩

క. అమరుల నెల్ల హవిర్భా
గములు గొనన్ సారెదిఁ బిల్వ ఖచరులు తలనా
దములన్ రా మని పలుకఁగ
సమధికరోషుఁడయి గాధిసంభవుఁడు వడిన్. ౨౫౪

సీ. వరకుశపూతమౌ కరమున స్రువ మెత్తి
మనుజేంద్ర మత్తపోమహిమఁ గనుము
నిను నిప్పుడే నాకమున కేఁగఁజేసెద
నని పల్కి, నే బాల్య మాదిగాఁగఁ
బరమనిష్ఠోగ్రతపంబు చేఁతి నేని
నా వాగ్బలంబున దేవలోక
మునకు నిమ్మేనితోఁ జనుము మహీపాల
యనుచు నన్నరనాథుఁ డమరపురికి

గీ. నరుగ సురవరుఁ డతని మహోగ్రహముఁ
గాంచి, చండాల! వేగఁ బొమ్మనుచుఁ ద్రోయఁ
గావవే కౌశికమునీంద్ర! కరుణ నన్ను
ననుచుఁ దలక్రిందుగాఁ బడునవసరమున. ౨౫౫

చ. శరణము వేఁడుచుండిన త్రిశంకునిఁ గన్గొని కౌశికుండు పా
దరమతియై నరేంద్ర! యిఁకఁ ద్రాసము మానుము తారకాపథాం
తరమున నిల్వు మంచు విదితంబుగ నిల్పి నిజప్రతిజ్ఞ యి
ద్ధరణి యథార్థమై దనర దక్షిణభాగముఁ జూచి యచ్చటన్. ౨౫౬

క. శతమన్యుతోడ జోడన
క్షితిపతి కొక దివము వెస సృజించటఁ దారా
తతులన్ ఘనతర తేజో
న్నతులగు సప్తర్షివరుల నిర్మించి తగన్. ౨౫౭

శ్రీరస్తు.

ఈశానసంహితా.

ఋషయః:—

కృతాని పాతకానీహ త్వయోక్తాని మహామతే
యైరచింత్యాశ్చ జాయన్తే క్రిమయః పక్షిణస్తథా. ౧
బ్రాహ్మణా క్షత్రియా వైశ్యా శ్శూద్రా వా యతినోఽపివా
మూర్ఖోవా పండితో వాపి శ్రీమాన్వా నిర్ధనోఽపి వా. ౨
విలోమజాశ్చ యేకేచి త్తథా చైవానులోమజాః
ఏవంవిధానాం పాపానాం రాశిం మేరూపమం క్షణాత్. ౩
కేనాగ్నినాచ దగ్ధ్వా తం శివలోకం వ్రజన్తి తే
లఘూపాయం హి నో బ్రూహి లోకానాం హితకామ్యయా. ౪

సూతః:—

వక్ష్యామ్యహం మునిశ్రేష్ఠా స్సర్వపాపప్రణాశనం
ఉపాయం సర్వమర్త్యానా మయత్నేన చ ముక్తిదం ౫
పురా కైలాసశిఖరే సాంబ స్సానుచర శ్శివః
బ్రహ్మాదిభి స్సురగణై స్సేవ్యమాన స్సదైవహి. ౬
ఏకదాతు మహాదేవీ శివ మక్షర మవ్యయం
ప్రణిపత్య త మీశాన మపృచ్ఛ ద్వృషభధ్వజం ౭

శ్రీదేవ్యువాచ:—

సంతి పాపాని దేవేశ బహూని వివిధానిచ
తాని పాపాని దగ్ధ్వాతు త్వత్సాయుజ్యం కథం వ్రజేత్. ౮
దేవదేవ మహాదేవ వద కారుణ్య మ!స్తిచేత్

సూతః:—

ఉక్తో దేవ్యా మహాదేవః పార్వతీ మభినంద్యచ
శివరాత్రివ్రతం తస్యై ప్రోక్తవాన్ శంకర స్స్వయమ్. ౯

షణ్ముఖాయ పురా ప్రోక్తం పార్వత్యై శివభాషితం
తదేవ కథయిష్యామి ద్వైపాయనముఖా చ్ఛ్రుతం ౧౦
శివరాత్రివ్రతం నామ సర్వపాపతృణానలం
ఆచండాలమనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకం ౧౧

ఋషయః :—

కదా ప్రసిద్ధ మభవ ద్వ్రత మేత న్మహామునే
వ్రతస్యైవచ మాహాత్మ్యం విధాన మఖిలం వద. ౧౨

సూతః :—

ఏవ మేత న్మయా పృష్టః పురా ద్వైపాయనో మునిః
కారణంచైవ మహాత్మ్యం విధానం ప్రోక్తవాన్ మమ ౧౩
శృణుధ్వం మునయ స్సర్వే వ్యాసోక్తం కథయామి వః
చతుర్యుగసహస్రంతు బ్రహ్మణో దివ ముచ్యతే ౧౪
తద్వ ద్యుగసహస్రంతు తథా రాత్రి రితి శ్రుతిః
వరాహరూప మాస్థాయ సశైలవనకాననాం ౧౫
ఉద్ధృత్య స్థాపయామాస యథాపూర్వం గదాధరః
తదాహ జగతాం కర్తా సర్వలోకపితామహః ౧౬
మయా సమధికో వాపి నాస్తి లోకే సురోత్తమః
ఏవం గర్వాన్వితో విష్ణు స్సుష్వాప క్షీరసాగరే ౧౭
నిశాసుప్తోత్థితో బ్రహ్మ సంసృజ్య సకలాః ప్రజాః
భూరాదిసప్తలోకాంశ్చ తథా పాతాళసప్తకం ౧౮
విస్మయే నాన్వితో బ్రహ్మో ఉవాచై వాత్మ నాత్మని
తదాహం జగతాం కర్తా మత్కర్తా స్తీతి నాపరః ౧౯
మయా సమధికో వాపి నాస్తి లోకే సురోత్తమః
ఏవం దృష్ట్వాతు లోకాంస్తు బ్రహ్మాహంకార మాగతః ౨౦
సముద్రాన్ సరితో ద్రష్టుం క్షీరోదధి ముపాగమత్
తత్రాపశ్య ద్ధరిం సుప్తం శేషపర్యంకశాయినం ౨౧

నారాయణ మనాద్యంతం యోగనిద్రాపరాయణం
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కిం శేషే. కస్త్వం కథయ మే స్ఫుటం ౨౨
తతః ప్రబోధితో విష్ణు రువాచ చతురాననం
తదాహం జగతాం కర్తా కో భవాన్ చతురానన ౨౩
కిమర్థ మిహ సంప్రాప్తః కస్త్వం కథయ మే స్ఫుటం
తచ్ఛ్రుత్వా మోహతామ్రాక్షో బ్రహ్మప్రాహ జనార్దనం ౨౪
మయి స్థితే జగన్నాథే భవాన్ లోకేశ్వరః కథమ్
మాం జిత్వా సమరే శీఘ్రం భవాన్ లోకేశ్వరో భవ ౨౫
బ్రహ్మణో వచనం శ్రుత్వా విష్ణుః కోపసమన్వితః
ఏహి యోధయ దుర్బుద్ధే శిర శ్ఛేద్యామి తే యుధి. ౨౬
ఇత్యుక్త్వా స హృషీకేశో యుద్ధోద్యోగం చకార చ
శార్ఙ్గధన్వా హృషీకేశో ధను రారోప్య వేగవాన్. ౨౭
జ్యాఘోషం తలఘోషంచ చకార మధుహా పునః
జ్యాఘోషతలఘోషాభ్యాం పూరయామాస రోదసీ. ౨౮
శర మారోప్య ధనుషి వికృష్య సశరం ధనుః
బ్రహ్మణే ప్రేరయామాస శరా నాశీవిషోపమాన్. ౨౯
శీఘ్రం చిచ్ఛేద బాణాం స్తాం స్తత్రవిష్ణో శ్చతుర్ముఖః
బ్రహ్మచ శస్త్రవర్షాణి వవర్ష హరిమూర్ధని. ౩౦
తదస్త్రజాల మఖిలం విష్ణు శ్చిచ్ఛేద సంయుగే
బాణై రాశీవిషాకారై స్సమరే విధి మర్దయన్. ౩౧
హరిణా ప్రేరితాన్ బాణాన్ దృష్ట్వాపి చతురాననః
కుశాగ్రేణైవ చిచ్ఛేద హరిం సమరమూర్ధని. ౩౨
ముసలై రాయసై శ్శూలై శ్ఛాదయామాస సంగరే
తై రర్దితో హరిః క్రుద్ధో బ్రహ్మణో వధకాంక్షయా ౩౩
చక్రం ముమోచ వేగేన హతోఽసీ త్యవద ద్ధరిః
విష్ణునా ప్రేరితం చక్రం దృష్ట్వా తత్ర చతుర్ముఖః ౩౪

అస్త్రం బ్రహ్మశిరో నామ ప్రత్యస్త్ర మసృజ ద్విధిః
తదస్త్రతేజసా చక్రం భగ్నం దృష్ట్వా గదాధరః ౩౫
క్రోధేన మహతా యుక్తో హన్తుం బ్రహ్మాణ మాహవే
అస్త్రం పాశుపతం నామ సస్మార భయవిహ్వలః ౩౬
అస్త్రంపాశుపతం నామ విససర్జ విధి స్తదా
తదస్త్రయుద్ధ మభవ ద్దివ్యాబ్దానాం శతం పురా ౩౭
విష్ణునా ప్రేషితా స్త్రస్య జ్వాలాః పేతు స్సమన్తతః
తదస్త్రజ్వాలయా దగ్ధం త్రైలోక్య మఖిలం తదా. ౩౮
విష్ణునా ప్రేషితం చాస్త్రం బ్రహ్మాణం హన్తు మాగతః
బ్రహ్మణా ప్రేషితం చాస్త్రం విష్ణుం హన్తు ముపాగమత్. ౩౯
జ్వాలామాలాసమాకీర్ణౌ బ్రహ్మవిష్ణూ తదాస్థితౌ
హితాయ సర్వలోకానాం విధే ర్విష్ణోశ్చ యః పితా ౪౦
స శివ స్సర్వలోకానాం కృపాం చక్రే తయోరపి
తద్యుద్ధశమనార్థంతు తయో స్సంరక్షణాయచ ౪౧
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం తయో ర్మధ్యే మహానిశి
ఆత్మానం దర్శయామాస లింగరూపం తదాకిల ౪౨
అధోభాగ మహం యాస్యే త్వం చోర్ధ్వం చతురానన
స చోర్ధ్వం భగవాన్ బ్రహ్మ హంసరూపీ తదాకిల. ౪౩
వరాహరూప మాస్థాయ ద్రష్టుం హరి రధోయయౌ
బహువర్ష సహస్రాణి గత్వా దృష్ట్వా గతౌ పునః ౪౪
బ్రహ్మా స్థితో దక్షిణతో వామభాగే హరి స్థితః
స్వాత్మనోః కారణం మత్వా శివంతు ప్రీతిసంయుతౌ. ౪౫
కృతాంజలిపుటౌ భూత్వా శివం స్తోతుం సముద్యతౌ
తయో ర్బ్రహ్మ పురా విప్రాః స్తోతుం సముపచక్రమే. ౪౬

బ్రహ్మోవాచ:—

నమస్తే సర్వలోకానా మాదికర్త్రే మహాత్మనే
పురుషాయ పురాణాయ పరంజ్యోతిస్స్వరూపిణే. ౪౭

చక్రభ్రమణకర్తా త్వం సదా శంభో నమోఽస్తు తే
ప్రేరక స్సర్వజగతా మంతర్యామీ హృది స్థితః ౪౮
త్వన్మాయాపహృతజ్ఞానో నజానే త్వాం మహేశ్వరం
మమ కర్తా త్వమేవాసి కర్తా విష్ణో స్త్వమేవచ. ౪౯
వాచా మగమ్యతాం యాతో విశ్వరూపోఽసి సర్వగః
అతః స్తోతుం న శక్నోమి యోఽసి సోఽసి నమోస్తు తే ౫౦
ఏవంస్తుత్వా పద్మయోని స్తూష్ణీమాస ద్విజోత్తమాః
తత శ్శివం ప్రభుం విష్ణుః స్తోతుం సముపచక్రమే. ౫౧

విష్ణురువాచ:—

సర్గస్థితివినాశానాం కర్తా త్వం సర్వదా శివ
త్వన్మాయామోహితో దేవ నజానే త్వాం మహేశ్వర. ౫౨
పశవో హి వయం సర్వే సదేవాసురమానవాః
పతి స్త్వమేవ సర్వేషాం పశూనాం పరమేశ్వర. ౫౩
హతాని విష్ణుబృందాని గీర్వాణా బ్రహ్మకోటయః
త్వ మైకేన సదా శంభో పాహి మాం భక్తవత్సల. ౫౪
అసమర్థో యథా ద్రష్టుం లోకో హి రవిమండలం
తథైవ త్వామహం ద్రష్టు మసమర్థో మహేశ్వర. ౫౫
వికారషట్కరహితనిరుద్యోగీ బృహద్వపుః
చైత్యవర్జితనిద్రూప యోఽసి సోఽసి నమోస్తు తే. ౫౬

సూతః :—

ఏవంస్తుత స్తదా తాభ్యాం కృపయా పరమేశ్వరః
లింగమధ్యా ద్వినిష్క్రమ్య శంకర స్స్వాత్మనో వపుః. ౫౭
బభాషే భగవాన్ శంభుః మహాదేవో ఘృణానిధిః
తదా సందర్శయామాస వపుషా చాత్మన స్తయోః. ౫౮
ఆవిర్భూత మజం శంభుం బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ సాంప్రతం
ననన్దతు స్తౌ తత్రస్థౌ దృష్ట్వా సాంబం సదాశివం. ౫౯

అర్ధనారీశ్వరం దేవం త్రినేత్రం నీలలోహితం
వరదాభయహస్తంచ మృగటంకధరం ప్రభుం. ౬౦
సర్వాభరణసంయుక్తం చంద్రకోటిసమప్రభం
కోటిసూర్యప్రతీకాశం బాలచంద్రావతంసకం. ౬౧
దృష్ట్వావిస్మయ మాపన్నౌ భక్త్యా సంపూజ్య శంకరం
నీలరుద్రేణ రుద్రేణ త్వరితేన మహేశ్వరం. ౬౨
శిఖయా ధర్వశిరసా సూక్తై ర్బహువిధైరపి
స్తుత్వా బహువిధై స్స్తోత్రైః కృతాంజలిపుటౌ స్థితౌ. ౬౩
బ్రహ్మవిష్ణుశ్చ దేవేశం సర్వలోకమహేశ్వరం
హరికేశ స్తదా తాభ్యాం భక్త్యా పరమయా స్తుతః. ౬౪
ఉవాచ వచనం చారు పరిపూర్ణార్థ మీశ్వరః
శృణు పద్మజ మద్వాక్యం త్వం విష్ణో గరుడధ్వజ. ౬౫
అహమేవ జగత్కర్తా యువయోః కారణం త్వహం
మత్ప్రసాదా త్పదం లబ్ధం బ్రహ్మన్ విష్ణో త్వయానఘ. ౬౬
ఉభయో రస్త్రతేజోభి ర్దగ్ధం తద్యువయోః పదం
శివరాత్రివ్రతం నామ యువాభ్యాం సుకృతం త్విదం. ౬౭
తస్మాత్ప్రీతః పదం దాస్యే యువయో ర్లోకపూజితౌ
బ్రహ్మవిష్ణూ ఊచతుః :—
వ్రతస్యాస్య విశేషేణ తిథింబ్రూహిమహేశ్వర. ౬౮
యస్మిన్కృత్వావ్రతం సమ్యక్ త్వత్సాయుజ్య మవాప్నుయాత్
ఈశ్వరః :—
యువయో రైక్యశాంత్యర్థం శస్త్రాగ్నిశమనాయచ. ౬౯
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం మహాదేవో మహానిశి
అభవ ల్లింగరూపేణ భక్తానా మనుకంపయా. ౭౦
లింగమధ్యే సమభవ మర్ధనారీశ్వరోఽప్యహం
తత్కాలవ్యాపినీగ్రాహ్య శివరాత్రివ్రతే తిథిః. ౭౧

తత్రకృత్వా మహాపుణ్యాం భవిష్యతి నసంశయః
ఉదయాదిః క్వచి ద్గ్రాహ్యా క్వచి ద స్తమయాన్వితా. ౭౨
వ్రతిభి స్తిథయో యత్నా ద్వర్జయిత్వా వ్రతం త్విదం
అర్ధరాత్రా దధ శ్చోర్ధ్వం నాస్తి యత్ర చతుర్దశీ. ౭౩
నైవ తత్ర వ్రతం కుర్యా దాయురైశ్వర్యహాన్యథ
వ్యాప్యార్ధరాత్రం యస్యాం హి లభ్యతే యా చతుర్దశీ. ౭౪
తస్యా మేవ వ్రతం కార్యం మత్ప్రసాదార్థిభి ర్నరైః
పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా మహానిశి చతుర్దశీ. ౭౫
వ్యాప్తా సా దృశ్యతే యస్యాం తస్యాం కుర్యాద్వ్రతం త్విదం
లింగావిర్భావకాలేతు వ్యాప్తా గ్రాహ్యా చతుర్దశీ ౭౬
తదూర్ధ్వాధోఽన్వితా వాపి సా గ్రాహ్యా వ్రతిభి స్సదా
శివరాత్రివ్రతం కార్యం భూతాన్వితమహానిశి ౭౭
అస్మి న్నేత ద్వ్రతం కృత్వా మమ సాయుజ్య మాప్నుయాత్

బ్రహ్మవిష్ణూ :—

వ్రతస్యాస్య మహాదేవ విధానం సకలం వద ౭౮
తత్ర పూజావిధిం ద్రవ్యం విస్తరేణ మహేశ్వర

ఈశ్వరః :—

శృణు బ్రహ్మన్ వ్రతవిధిం శృణు విష్ణో గదాధర ౭౯
మమ ప్రియకరీ హ్యేషా మాఘకృష్ణచతుర్దశీ
మహానిశ్యాఽన్వితా యత్ర తత్ర కుర్యా ద్వ్రతం త్విదం ౮౦
పూర్వేద్యురేకదా శ్నీయా ద్దంతధావనపూర్వకం
అద్రోహేణాన్వితః కుర్యా ద్బ్రహ్మచర్యవ్రతం వ్రతీ. ౮౧
బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ కృతశౌచవిధిక్రమః
అభివాద్య గురుం భక్త్యా తదనుజ్ఞా మవాప్య చ ౮౨
శివస్య సన్నిధిం గత్వా ప్రణమ్య వృషకేతనం
శివరాత్రివ్రతం దేవ కరిష్యే తవ సన్నిధౌ ౮౩

నిర్విఘ్నం కురు దేవేశ భక్తిగ్రాహ్య మహేశ్వర
ఏవం సంకల్ప్య విధివ చ్ఛాంతో భూతహితే రతః ౧౪
పూజోపకరణంద్రవ్యం సర్వం సంపాదయే త్తథా.
మధ్యాహ్నకాలే సంప్రాప్తే నదీం గత్వా సముద్రగాం ౧౫
సరిత్కుల్యాదికం గత్వా స్నాయా దేవం విధానతః
నిత్యం దేవార్చనం కుర్యా ద్గృహ మాగత్య భక్తితః ౧౬
శివస్య యజనస్థాన మలంకృత్య సమాహితః
సమ్మార్జనానులేపాద్యైః శోధయే త్కుడ్యమేవచ ౧౭
వితానధ్వజమాల్యైశ్చ ఫలపక్వాన్నలంబితైః
అలంకుర్యా చ్చతుర్దిక్షు వస్త్రకాంస్యాదితోరణైః ౧౮
పూజోపకరణం ద్రవ్య మాదాయ సుసమాహితః
పూజాగృహం ప్రవిశ్యాథ ప్రణమ్య శివ మీశ్వరం ౧౯
ఉపవి శ్యాసనే శుద్ధే ప్రాణా నాయమ్య వాగ్యతః
వామహస్తే వినిక్షిప్య భసితం సిత ముత్తమమ్ ౨౦
శివం దేవంచ సంస్మృత్య విమృ జ్యాంగాని సంస్పృశేత్
పున ర్భస్మ సమాదాయ వామహస్తే వినిక్షిపేత్ ౨౧
త్రియంబకేన చామంత్ర్య తత స్సమ్మృజ్య వారిణా
త్రిపుండ్రం ధారయేత్తేన లలాటాది ష్వనుక్రమాత్ ౨౨
రుద్రాక్షా న్ధారయేత్పశ్చాత్ వ్రతీ నియమ మాశ్రితః
మద్భక్తాంశ్చ సమాహూయ దద్యా త్పూజనసాధనం ౨౩
భక్తా న్సంభూయ దేవేశం పూజయేచ్చ సమాహితః
స్వగురూక్తేన మార్గేణ యజే ద్దేవంప్రయత్నతః ౨౪
ఆసనం పాద్య మర్ఘ్యంచ మధుపర్కాదికం తతః
దత్వాథ స్నాపయే ద్దేవం బ్రాహ్మ్య(?) స్నానేన భక్తితః ౨౫
పంచామృతేన సంస్నాప్య స్నాపయేచ్చ ఫలోదకైః
పుష్పోదకై ర్గంధతోయై స్స్నపయే త్కుంకుమాదిభిః ౨౬

రత్నోదకైశ్చ దేవేశం తథా కర్పూరవారిభిః
లేపయే ద్యవచూర్ణైశ్చ ఘర్షయే ద్బిల్వపత్రకైః ౯౭
పుష్పోదకేన సంస్నాప్య స్నాపయే చ్ఛీతలాంబుభిః
వస్త్రం దద్యాచ్చ దేవాయ సోపవీతంచ భక్తితః ౯౮
దద్యాదాచమనం భక్త్యా పాద్య మర్ఘ్యాదికం తతః
కర్పూరకుంకుమోపేతం గంధం దద్యా చ్ఛివాయచ ౯౯
భూషణై ర్భూషయే ద్దేవం హేమరత్నాదినిర్మితం
అఖండై ర్బిల్వపత్రైశ్చ మరుకోమలపత్రకైః ౧౦౦
పుష్పై స్సంపూజయే ద్దేవం కమలోత్పలపూర్వకైః
మల్లికామాలతీభిశ్చ చంపకై శ్శతపత్రకైః
కుందపున్నాగవకుళశిరీషాశోకకింశుకైః ౧౦౧
అర్కద్రోణై రపామార్గైః శమీబృహతిపూర్వకైః
అన్యై ర్నానావిధైః పుష్పైఃపూజయే దంబికాపతిం ౧౦౨
ఘృతాక్తం గుగ్గులుం దద్యా ద్దీప మాజ్యేనయోజితం
గోధూమపిష్టరచితం పరమాన్నాదిసంయుతం ౧౦౩
లేహ్యచోష్యాదిసంయుక్త మాజ్యే నాన్విత మాదరాత్
నానావిధఫలోపేతం దద్యా న్నైవేద్య ముత్తమం ౧౦౪
సకర్పూరంచ కస్తూరీయుక్తం తాంబూలమేవచ
దద్యా న్నీరాజనం దీపై ర్భక్త్యా కర్పూరదీపకైః. ౧౦౫
చామరం వ్యజనం దత్వా దర్పణంచాపి దర్శయేత్.
తతోవాదిత్ర సోష్టైశ్చ (?) గీతస్తోత్రాదిపాఠకైః ౧౦౬
పురాణవచనైశ్చైవ కుర్యా జ్జాగరణం వ్రతీ
ఏవం ద్వితీయయామేఽపి పూజయే దంబికాపతిం. ౧౦౭
ఏవమేవ యజే ద్దేవ ముపచారై ర్వ్రతీ నిశి.
జాగరం చోపవాసంచ తస్మిన్ కుర్యా ద్వ్రతీ పుమాన్ ౧౦౮
ఏవమేవ తదా రాత్రిం పూజా జాగరణం నయేత్.
పూజాంతేసజపేత్ స్తోత్ర మఖిల శ్చాంజలిం క్షిపేత్. ౧౦౯

ఋషయః :—

కిం తత్ స్తోత్రం మహాభాగ కాని నామాని సువ్రత
తత్సర్వం కథయాస్మాకం లోకానాం హితకామ్యయా ౧౧౦

సూతః :—

శృణ్వంతు ఋషయ స్సర్వే వ్యాసేనోక్తం వదా మ్యహం
యస్యవై పాఠమాత్రేణ వ్రతస్యైవ ఫలం లభేత్. ౧౧౧
నమ స్సకలకల్యాణదాయినే శూలపాణయే
విషయార్ణవమగ్నానాం సముద్ధరణసేతవే ౧౧౨
అఘ్నిహాస్నిహరూపాయ వార్తాతిక్రాంతివర్తినే
స్వభావోదారధీరాయ చిద్రూపాయ నమోనమః ౧౧౩
యత్ర సర్వం యత స్సర్వం సర్వం యత్ర స సర్వతః
లోకకల్లోలసలిలం దేవం శంభుం మహోదధిం ౧౧౪
దిశి రక్షణ మారుహ్య ధీసద్మాని వికాసయన్
ఉదితోభాతి యోఽభ్యంత స్తం దేవం శంభుభాస్కరం ౧౧౫
హృదయాకాశసంక్రాంత మహామోహాభ్రమాలికం
బాధయే ద్యస్తు తరసా వందే శంభుం మహానిలం ౧౧౬
వామదక్షిణపార్శ్వేతు సంజాతాది విమర్దికా
యస్య దేవస్య తం వందే సర్వకారణకారణం ౧౧౭
భవామయపరిక్రాంతమర్త్యానాం స్మృతిమాత్రతః
భవం హరతి యో నిత్యం వందే భవభిషక్తకం (?) ౧౧౮
యస్మిన్ సూర్యో నభాతీశే చంద్రమా నానిలోఽపివా
యస్య భాసా విభాతీదం తం వందే శివ మవ్యయం ౧౧౯
ఆత్మారామం మహాత్మానం సర్వభూతహృదిస్థితం
చేతస్యేవం శివం దేవం మహాదేవం నమా మ్యహం ౧౨౦
ఏకోఽపి బహుధా భాతి ప్రతిదేహసముద్రకే
హృది స్థితోఽపి యో దూర స్తం నమస్యే సదాశివం ౧౨౧

బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవేషు నృపక్షిమృగయోనిషు
యత్పాదపద్మనప్రమాణా మల్పం విష్ణ్వాదికంపదం ౧౨౨
త్రసరేణూపమం ప్రాహు స్తం వందే శివ మవ్యయం
స్రష్టా త్వమేవ లోకానాం పాలకో జగతామపి ౧౨౩
ఆత్మకోఽసి త్వమే వేశ నమామి త్వాం మహేశ్వర
అపరాధసహస్రాణిక్రియన్తేఽహర్నిశం మయా ౧౨౪
పాహి మా మపరాధేభ్యః పితా పుత్రమివ ప్రియం
ఏతత్స్తోత్రం పఠే ద్యస్తు భక్త్యా యస్తు శృణోతివా ౧౨౫
శివరాత్రివ్రతఫలం తయో ర్దాస్యతి శంకరః
కథయామి మునిశ్రేష్ఠా శ్శివనామాని భక్తితః ౧౨౬
వ్రతస్య పరిపూర్ణార్థం శివప్రియకరాణిచ
శివో రుద్రః పశుపతిః నీలకంఠో మహేశ్వరః ౧౨౭
హరికేశో విరూపాక్షః పినాకీ త్రిపురాంతకః
శంభు శ్శూలీ మహాదేవః నామా న్యేతా న్యనుక్రమాత్ ౧౨౮
చతుర్థ్యంతం సముచ్చార్య దద్యా త్పుష్పాంజలిం వ్రతీ
ఏవమేవ సముచ్చార్య యామే యామే గతే నిశి
స్తోత్రై స్తుత్వాంజలిం దత్వా నమస్కుర్యాచ్చ నామభిః ౧౨౯
సుకృతాం శివపూజాంచ శివాయ వినివేదయేత్
ప్రభాతే సమనుప్రాప్తే శివపూజాం సమాప్యచ ౧౩౦
ప్రాతఃపూజాం విధాయైవం శివాయ వినివేదయేత్
యద్వ్రతం మంత్రహీనంచ యచ్చభక్త్యా వినా కృతం ౧౩౧
యచ్చ దక్షిణయా హీనం పూర్ణం కురు మహేశ్వర
ఏవమేవ వ్రతం కుర్యా త్ప్రతి సంవత్సరం వ్రతీ ౧౩౨
సర్వాన్కామా నవాప్నోతి ప్రీత్యా దేవేశః మానవః

ఓమిత్యాదిమహాపురాణే శ్రీస్కాందే ఈశానసంహితాయాం
శివరాత్రి ప్రాదుర్భావ తద్వ్రతపూజావిధానం
నామ సప్తత్రింశమోఽధ్యాయః ౧౩౪

శరచ్చంద్రప్రకాశేన వపుషా శీతలద్యుతిం
వందే సింహాసనాసీన ముమయా సహితం శివం ౧౩౫
ఋషయః:—
ఏవ ముక్తప్రకారేణ శివరాత్రివ్రతం త్విదం ౧౩౬
కృత్వా యత్ఫల మాప్నోతి తన్నో వద మహామతే.
సూతః:— ౧౩౭
ఏవం కృత్వా మునిశ్రేష్ఠాశ్శివరాత్రివ్రతం త్విదం
విధినానేన సహితం యత్ఫలం సమవాప్యతే ౧౩౮
రాజసూయాయుతం కృత్వా యత్ఫలం లభతే నరః
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తత్ఫలం సమవాప్నుయాత్ ౧౩౯
కపిలాదానకోటీనాం కర్తా య ల్లభతే ఫలం
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తత్ఫలం లభతే నరః ౧౪౦
సప్తసాగరపర్యంతాం మహీం దృష్ట్వాతు యత్ఫలం
బ్రహ్మహత్యాయుతం కృత్వా స్త్రీయానా మయుతం తథా
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా సద్యో ముచ్యేత బంధనాత్ ౧౪౧
సురాపానసహస్రాణి భ్రూణహత్యాయుతానిచ
వీరహత్యాసహస్రాణి నశ్యంతి వ్రతదర్శనాత్ ౧౪౨
గవాం హత్వా సహస్రాణి చండాలగమనాయుతం
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తాని నశ్యంతి తత్క్షణాత్ ౧౪౩
శ్రూయతే హి పురా కశ్చిత్ బ్రాహ్మణః పాపకృత్తమః
మహాపాతకలక్షైశ్చ ఉపపాతకకోటిభిః ౧౪౪
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా ముక్త శ్శివపురం యయౌ
ఋషయః:— ౧౪౫
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా కథం పాతకకోటిభిః
ముక్త శ్శివపురం ప్రాప్త స్తన్నో విస్తరతో వద ౧౪౬
సూతః:—
అస్త్యస్మిన్ వసుధాపీఠే దేశో విపులకోటిశః ౧౪౭

వింధ్యా దుత్తరదిగ్భాగే నానాజనపదావృతే
ఇరావతీ నామ నదీ శతద్రూశ్చ విపాట్తథా ౧౪౭
సింధు రిత్యపి విఖ్యాతా వితస్తా చేతి నామతః
వహంతి సరితోయత్ర నానాశ్చర్యమనోహరాః ౧౪౮
తాసాం సింధునదీతీరే నగరం కుబ్జకాభిధం
తస్మి న్నివసతి శ్రీమాన్ రాజాపరపురంజయః ౧౫౦
కల్పద్రుమసమోఽర్థీనాం స్త్రీణాం కామ ఇవాపరః
వ్యవహారవిచారార్థం సర్వశాస్త్రవిశారదం ౧౫౧
స్థాపయామాస భూపాలో బ్రాహ్మణం నయకోవిదం
సుకుమార ఇతి ఖ్యాతో బ్రాహ్మణ స్యాభవ త్సుతః ౧౫౨
సతు కామకలాశాస్త్రం సర్వ మభ్యస్య రాగవాన్
షిడ్గో భూత్వాతు తత్రైవ నాగరాణాం ప్రియో వసన్ ౧౫౩
సర్వా నార్య స్త మాహూయ తేనైవసహ రేమిరే
బ్రాహ్మణక్షత్రవైశ్యానాం శూద్రాదీనాం స్త్రియ స్తథా ౧౫౪
సర్వాన్ త్యజన్తి భార్యాశ్చ భర్తౄను త్యజ్య రేమిరే
తతోఽథ నాగరా స్సర్వే స్వభార్యా వినివారణే ౧౫౫
అశక్తా స్సర్వ ఏవాథ రాజపార్శ్వ ముపాగమన్

నాగరాః :—

ఆకర్ణయ మహీపాల వృత్తాంత మయశస్కరం ౧౫౬
ధర్మస్య యశసశ్చైవ కశ్చి చ్ఛత్రురిహాస్తినః
కామశాస్త్రకలాభిజ్ఞ షిడ్గః కశ్చిన్మహీపతే ౧౫౭
జారో భూత్వాతు న స్త్రీణాం ధర్మస్యయశసోఽస్తకః
చతుర్ణాం బ్రాహ్మణాదీనాం సంకరాణాం తథైవచ ౧౫౮
సర్వాసా మంత్యనారీణాం షిడ్గో భర్తృత్వ మాగతః
న సమర్థా వయం సర్వే నారీణాం శిక్షణే నృప ౧౫౯
న భర్తౄన్ ప్రతిగచ్ఛన్తి తస్మిన్ సతి దురాత్మని

అన్యాయసదృశం దండం తస్య శీఘ్రం నిపాతయ ౧౬౦
నోచే దపయశోయుక్తో నరకం చైవ గచ్ఛతి. (?)

సూతః :—

ఏత చ్ఛ్రుత్వా మహీపాల స్తమాహూయాథ సత్వరం ౧౬౧
వాగ్దండై ర్దండయిత్వా తం స్వదేశా న్నిరవాసయత్
రాజ్ఞావమానితః పాపీ కంచి ద్దేశ మథాగమత్ ౧౬౨
తస్మా ద్దేశా దథాక్రమ్య హూణమండల మావిశత్
స కదాచి ద్వనోద్దేశే సరసం దృష్టవా న్నరః ౧౬౩
హంసకారండవాకీర్ణం చక్రవాకోపశోభితం
కమలోత్పల కల్హారైః పుష్పై రన్యై స్సమావృతం ౧౬౪
తస్మి న్నథ జలక్రీడాం కర్తు మాగత్య సంస్థితః
తస్మిన్నేవ తదాకాలే స్నానార్థం కాచి దంగనా ౧౬౫
చంద్రబింబాభవదనా బింబోష్ఠీచ కృశోదరీ
రూపయౌవనసంపన్నా చండాలీ చ రజస్వలా ౧౬౬
స్నానార్థ మాగతం పిద్గం రూపయౌవనసంయుతం
నారీచిత్తప్రమథనే దక్షం కామ మివాపరం ౧౬౭
తం దృష్ట్వా కామసంతుష్టా తస్య పార్శ్వ ముపాగతా
తాం దృష్ట్వా రూపసంపన్నాం కామస్య దయితామివ ౧౬౮
కామసంతప్తహృదయః గృహీత్వాతాం రహో యయౌ
తదా సురతసంయోగం యథేష్టం కృతవాం స్తదా ౧౬౯
సాతేన సురతం కృత్వా మనసా తోష మాగతా
ప్రణయేనాపి తం పిద్గం యావద్దేహ మిదం మమ ౧౭౦
తవ భార్యా భవిష్యామి మామేవ భజ సుందర
ఏవము క్త స్తయాసోఽథ తథాచక్రేహి పాపకృత్ ౧౭౧
తతః ప్రభృతి పిద్గోఽసౌ చండాల్యాసహ సంగతః
నానావిధాని మాంసాని బుభుజేచ తయా సహ ౧౭౨

మృగా న్నానావిధాన్ హత్వా పక్షిణోఽథ జలేచరాన్
గవాంశతసహస్రాణాం కపిలానాం సహస్రకం ౧౭౩
తేషాంమాంసాని పాపాత్మా బుభుజే చ తయా సహ
అశ్వమాంసాదికం సర్వం బుభుజే కామమోహితః ౧౭౪
వనోద్దేశేషు మార్గేషు హత్వా విప్రాన్ సహస్రశః
తేషాం విత్తం సమాదాయ బుభుజేచ తయా సహ ౧౭౫
ఏవంవిధా న్యనేకాని కుర్వన్ పాపాని భూరిశః
బుభుజే విషయాన్‌సర్వాన్ చండాల్యా సహ పాపకృత్ ౧౭౬
ఏవం స ప్తతివర్షాణి చండాల్యాసహ సంయుతః
తయాసహైవ పాపాని కృతవాన్ బహుశః పురా ౧౭౭
పుత్రా నుత్పాదయామాస పంచపాతకసన్నిభాన్
యాని యానీహ పాపాని శాస్త్రేషూక్తాని సూరిభిః ౧౭౮
తాని సర్వాణి కృతవాన్ చండాల్యాసహ పాపకృత్
సాతు కాలేన చండాలీ తత్రపాప సహాపరి(?) ౧౭౯
ద్వే కన్యే రూపవత్యౌచ చండాలీ సుషువే పురా
రేమే తాభ్యాం స పాపాత్మా కామభోగా ననేకశః ౧౮౦
తత్రా ప్యుత్పాదయామాస పాపీ పుత్రద్వయం తథా
రాజ్ఞ స్సకాశా దాదాయ విప్రా బహువిధం ధనం ౧౮౧
స్వదేశం ప్రస్థితా గంతుం శతం బ్రాహ్మణపుంగవాః
తాన్ విదిత్వాతు పాపాత్మా పుత్రై రన్యైశ్చ సంయుతః ౧౮౨
మార్గ మాయన్య తాన్ హత్వా తద్విత్తం హృతవాన్ బహు
చోరైశ్చని హతాన్ విప్రాన్ శ్రుత్వా తద్దేశభూపతిః ౧౮౩
వధార్థం ప్రేషయామాస చోరాణాం స్వబలం మహత్
జ్ఞాత్వా సపాపీ వృత్తాంతం సర్వాన్ బంధూన్ విసృజ్యచ ౧౮౪
సకార్యం (?) గతవాన్ శీఘ్రం సుతా మాదాయ పాపకృత్
కిరాతదేశం సంప్రాప్య స తత్ర విచచారహ ౧౮౫

వణీకృదమితి ఖ్యాతం పట్టణం సుశ్రుతం భువి
తత్రస్థాశ్చ నరా స్సర్వే సంపన్నా ధనదోపమాః ౧౮౬
పట్టణ స్యాతిదూరేతు లింగం గవ్యూతిమాత్రతః
నాగేశ్వర మితి ఖ్యాత మస్తి త్రైలోక్యపూజితం ౧౮౭
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం సర్వే పట్టణవాసినః
రాత్రౌ జాగరణం కర్తుం భార్యాపుత్రాదిసంయుతాః ౧౮౮
అలంకృతాశ్చ తే సర్వే నాగేశ్వర ముపాగతాః
సర్వే సంపూజ్య తం లింగం జాగరం తత్ర చక్రిరే ౧౮౯
ఖాత్వా బహువిధం మాంసం సురాపానం ముహు ర్ముహుః
సురతేన సుతాం రంతుం పుష్పా ణ్యాహర్తు మాగతః ౧౯౦
గీతవాదిత్రఘోషేణ రాత్రౌ జాగరణం తథా
వ్రతిభిః క్రియమాణంతు తన్మహానిశి దృష్టవాన్ ౧౯౧
దూరా ద్దేశాత్ స్థిత స్సర్వం మహానిశి కృతార్చనం
దృష్ట్వా భిసంధ్య దేవేశం గతవాన్ శ్వపచాలయం ౧౯౨
ఏవం హి వసత స్తస్య చాయుః క్షీణ మభూ త్తదా
తథాపి మృత్యునా సర్వే యమదూతా యమాజ్ఞయా ౧౯౩
పాశముద్గరసన్నద్ధాః ఖడ్గతోమరపాణయః
శిధ్వా పాశేన తం పాపం గృహీత్వా గంతు ముద్యతాః ౧౯౪
ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు శివదూతా శ్శివాజ్ఞయా
తం నేతు మాగతా శ్శీఘ్రం శతశోఽథ సహస్రశః ౧౯౫
శుద్ధస్ఫటికసంకాశాః సునేత్రా స్సుకపర్దినః
చతుర్భుజా మహాకాయా శ్శూలముద్గరధారిణః ౧౯౬
కేచి దంకుశహస్తాశ్చ గదాహస్తా స్తథా పరే
ధనుర్ధరా స్తథా చాన్యే శక్తిహస్తా స్తథాపరే ౧౯౭
భిండివాలై స్తథా చాన్యే కేచి త్పరిఘపాణయః
వ్యాఘ్రచర్మపరీధానా నాగాభరణభూషితాః ౧౯౮

భస్మోద్ధూళితసర్వాంగా స్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః
తే సమేత్య తదా సర్వే దదృశు ర్యమకింకరాన్ ౧౯౯
బధ్వా పాశేన తం పాపం గ్రహీతుం గంతు ముద్యతాన్

శివదూతాః :—

యస్య ప్రసాదలేశేన బ్రహ్మా బ్రహ్మత్వ మాగతః ౨౦౦
విష్ణు ర్విష్ణుత్వ మాపన్న స్తస్య దూతా వయం భటాః

యమకింకరాః :—

శివదూతా భవంతో హి కిమర్థ మిహ చాగతాః ౨౦౧
యే యజంతి మహాదేవ మనన్యమనసోఽమలాః
తేషా మానయనార్థాయ భవదాగమనం యతః ౨౦౨
అయం త్వతీవ పాపిష్ఠ స్సర్వలోకవిగర్హితః
అనేన యాతనాః కష్టా భోక్తవ్యా బహుకాలికాః ౨౦౩
యస్యాజ్ఞయా వయం ప్రాప్తా కర్తుం శాసన మస్యతు
వయమేవ న ముంచామో భవంతో గంతు మర్హథ ౨౦౪

సూతః :—

ఏతచ్ఛ్రుత్వాతివేగేన శివదూతా మహాబలాః
ఊచుః క్రోధాన్వితా స్సర్వే కల్పాన్తానిలసన్నిభాః ౨౦౫

శివదూతాః :—

హరికేశాజ్ఞయా ప్రాప్తా నేతు మేన మకల్మషం
ముంచ తైనం మహాభాగం యది జీవితు మిచ్ఛథ ౨౦౬

సూతః :—

గణేశ్వరవచ శ్శ్రుత్వా భటా దర్పసమన్వితాః.

అత్ర గ్రంథపాతః.

ఏవం విధోఽపి పాపాత్మా గత శ్శివపురం కథం
స్వబలంచ హతం దృష్ట్వా పాపిష్ఠ స్యోత్తమాం గతిం ౧
భీతాత్మా విస్మయావిష్టో లోకనాథం దిదృక్షయా
చిత్రగుప్తాదిభి స్సార్థం శివలోకం యయౌ యమః ౨
త్రయోవింశతిసంఖ్యాకాన్ స్వర్గలోకా నతీత్యచ
మునిమండల మాక్రమ్య మహర్లోక మతీత్యచ ౩
సత్యలోకం దదర్శాథ బ్రహ్మైశ్వర్యమనోహరమ్
తస్మా దూర్ధ్వ మథాక్రమ్య విష్ణులోకం దదర్శహ ౪
బ్రహ్మైశ్వర్యసమాయుక్తం పశ్య న్నూర్ధ్వం యయౌ యమః
శివలోకం దదర్శాథ సర్వలోకోత్తమోత్తమం ౫
ద్వాత్రింశత్కోటిసంస్థానం యోజనై రతివిస్తరం
జాంబూనదవిమానైశ్చ సౌవర్ణై రప్యలంకృతం ౬
మణిరత్నమయై ర్యానై ర్వజ్రై ర్మార్యనిర్మితైః
కల్పవృక్షాసనై ర్యుక్తై రపరాజనసంయుతైః ౭
బహ్వైశ్చర్యగణై ర్యుక్తం శివలోక మనుత్తమం
ప్రవిశ్యచ దదర్శాథ శివస్య మహతీం సభాం ౮
కోటియోజనవిస్తీర్ణాం చతుర్ద్వారసమన్వితాం
చతుస్తోరణసంయుక్తాం హేమరత్నోపశోభితాం ౯
దివ్యరత్నవితానాఢ్యాం దివ్యచ్ఛత్రోపశోభితాం
హేమరత్నమయై స్స్తంభైః స్ఫటికై రుపశోభితాం ౧౦
అనంతాశ్చర్యసంయుక్తాం ప్రవివేశ తతో యమః
దదర్శ నందినం తత్ర పూర్వద్వారస్థితం ప్రభుం ౧౧
భస్మోద్ధూళితసర్వాంగం త్రిపుండ్రాంకితమస్తకం
సుయశోదయితం శాంతం శూలవేత్రధరం ప్రభుం ౧౨
తస్మై ప్రణామం కృత్వాతు ధర్మః కార్యం వ్యజిజ్ఞపత్
ద్రష్టు మభ్యాగతో దేవం సర్వలోకమహేశ్వరం ౧౩

తవ ప్రసాదా త్ప్రవక్ష్యామి భృత్యభూతోఽప్యహం తవ
ధర్మేణ భాషితం శ్రుత్వా గత్వాచైవ శివాంతికం ౧౪
కృత్వా ప్రణామం దేవస్య కృతాంజలి రువాచహ
ప్రసీద మే జగన్నాథ యమ స్త్వాం ద్రష్టు మాగతః ౧౫
చిత్రగుప్తాదిభి స్సార్థం కి మాగచ్ఛతు గచ్ఛతు
శివ స్యేంగిత మాజ్ఞాయ నందీశ్వర ఉపాగమత్ ౧౬
యమం ప్రావేశయామాస చిత్రగుప్తాదిభిస్సహ
దేవస్య పూర్వదిగ్భాగే దివ్యమానవపుర్ధరాన్ ౧౭
గణేశ్వరాన్ దదర్శాథ ధర్మరాజో మహాయశాః
తత్ర పాశుపతాశ్చైవ శైవాః కేచి త్తథాపరే ౧౮
కాలాముఖా స్తథా చాన్యే కేచి న్మాహేశ్వరా జనాః
దివ్యాభరణసంయుక్తా దివ్యస్రగనులేపనాః ౧౯
చతుర్భుజా స్త్రినేత్రాశ్చ శైవసిద్ధాంతకోవిదాః
శుద్ధస్ఫటికసంకాశజటాచంద్రార్ధధారిణః ౨౦
అనేకకోటిసంఖ్యాతా శ్శివతుల్యపరాక్రమాః
బ్రహ్మాండమాలాభరణాన్ మహాదేవపరాయణాన్ ౨౧
యమో దృష్ట్వాతిహృష్టాత్మా తదా విస్మయ మాగతః
దేవస్య దక్షిణే పార్శ్వే యే స్థితా స్తా న్దదర్శహ ౨౨
చరాచర మిదం సర్వం జగజ్జాలం యదిచ్ఛయా
చతుర్వేదా ముఖం యస్య స దేవః కమలాసనః ౨౩
అష్టాదశప్రభేదేన లోకం వ్యాప్య తు యా స్థితా
సరస్వత్యా తయా సార్థం బ్రహ్మా దక్షిణ మాస్థితః ౨౪
అంగిరో వామదేవశ్చ వసిష్ఠాద్యా మునీశ్వరాః
కపిలాద్యా మహాసిద్ధా స్సనకాద్యాశ్చ యోగినః ౨౫
ఏతే చాన్యేచ బహవ శ్శివదక్షిణత స్స్థితాః
యమ స్తా నఖిలాన్ దృష్ట్వా పశ్చిమాం దిశ మాగతః ౨౬

తత్ర స్థితాన్ మహాకాయాన్ శివతుల్యపరాక్రమాన్
భూతేశాన్ ప్రమథాధీశాన్ బలప్రమథనాదికాన్ ౨౭
బ్రాహ్మ్యాదిమాతర స్సర్వాః కుమారస్యాపి మాతరః
సుమాలీ మాలతీముఖ్యాః పార్వత్యా మాతర స్థితాః ౨౮
కరాళీ వికరాళీ చ బలప్రమథనీ తథా
కాళరాత్రీ ప్రచండాఖ్యా మాతర స్తత్ర సంస్థితాః ౨౯
ప్రచండ శ్చండకోపశ్చ కాలభైరవసంజ్ఞికాః
చండోదరప్రచండోఽర్చి రస్త్రం పాశుపతం తథా ౩౦
ఏతే చాన్యేచ బహవ స్సిద్ధా స్సంహారకర్మణి
తాన్ దృష్ట్వా విస్మితో భూత్వా యమోఽభ్యంతర మావిశత్ ౩౧
తత్ర స్థితాన్ మహాభాగాన్ యమ స్సర్వాన్ దదర్శహ
శంఖచక్రధరం దేవం పీతవాసస మచ్యుతం ౩౨
చతుర్భుజ ముదారాంగం కౌస్తుభోద్భాసితోరసం
కిరీటకటకోపేతం రత్నమాలివిరాజితం ౩౩
ఏకవింశతిభేదేన లోక మాపూర్య యా స్థితా
లక్ష్మ్యా తయా సమాసీనం దదర్శ చ హరిం యమః ౩౪
వసవోఽష్టౌ స్థితా స్తత్ర రుద్రా ఏకాదశ స్థితాః
సర్వేశద్వాదశాదిత్యా స్సిద్ధవిద్యాధరాదయః ౩౫
గంధర్వాప్సరసో యక్షా భుజంగా గుహ్యకా స్తథా
సర్వా నేవాథ తాన్ దృష్ట్వా శివ స్యోత్తరత స్థితాన్ ౩౬
హృషితాత్మా యమ స్తూర్ణం శివపార్శ్వ ముపాగమత్
తత్ర స్థితాన్ మహాభాగాన్ శివసాయుజ్య మాగతాన్ ౩౭
వేదోక్తేన విధానేన కృత్వా పాశుపతం శుభం
విచ్ఛిన్నపాశాన్ నిర్ద్వంద్వాన్ జితమాయా నకల్మషాన్ ౩౮
పరమాద్వైతతత్త్వజ్ఞా నాత్మారామాన్ శివాత్మకాన్
దృష్ట్వా యమః ప్రహృష్టాత్మా మహాదేవం దదర్శ హ ౩౯

దివ్యసింహాసనాసీనం సర్వదేవై స్సమన్వితం
సంసారసాగరం ఘోరం యయా సంతార్య మానవాః ౪౦
కైవల్యం ప్రతిపద్యన్తే తయా దేవ్యా సమన్వితం
యయా సంజాయతే విశ్వం యయాచ స్థీయతే జగత్ ౪౧
యయా విశ్వ మిదం నశ్యే త్తయా దేవ్యా సమన్వితం
కోటిసూర్యప్రతీకాశం సర్వాభరణభూషితం ౪౨
నీలగ్రీవం త్రినేత్రంచ చంద్రార్ధకృతశేఖరం
దృష్ట్వా యమ స్తదా దేవం దండముద్రాం నివేద్యచ ౪౩
పపాత పాదయో ర్భక్త్యా సాంబస్య జగతీపతేః
యమ స్తత స్సముత్థాయ భక్త్యా పరమయా యుతః ౪౪
కరాభ్యా మంజలిం కృత్వా స్తోతు మేవోపచక్రమే.

యమః:—

నమ స్సకలలోకానాం సర్గస్థిత్యంతహేతవే ౪౫
సర్వజ్ఞాయ వరేణ్యాయ భక్తిగమ్యాయ శంభవే
యత్పాదం సకృ దభ్యర్చ్య పాపినోఽపి గతైనసః ౪౬
శివలోకం ప్రపద్యన్తే తం నమామి సదాశివం
యత్పాదపంకజం నత్వా పాపిష్ఠాఅపి మానవాః ౪౭
తీర్త్వా తే నరకం ఘోరం ప్రయాంతి శివమందిరం
యన్నామ సకృ దుచ్చార్య మహాపాతకినో నరాః ౪౮
నిష్కల్మషా భవిష్యన్తి తం ప్రపద్యే మహేశ్వరం
మణిలింగే య మభ్యర్చ్య మోహిన్యాం విద్యయా సహ ౪౯
ఇంద్రనీలే య మభ్యర్చ్య ధ్రువేణ శతతారకే
విష్ణుత్వం ప్రాప్తవాన్ విష్ణుః తం నమామి మహేశ్వరం ౫౦
పద్మరాగే య మభ్యర్చ్య కృత్తికాయాం తు భద్రయా
అగ్నిత్వం ప్రాప్తవా నగ్నిః తం నమామి మహేశ్వరం ౫౧

నీలలింగే య మభ్యర్చ్య జ్యేష్ఠాయాం వ్రజభృ ద్యయా
శక్రత్వం ప్రాప్తవా ఞ్ఛక్ర స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౫౨
మణిలింగే య మభ్యర్చ్య మమాయాం వసువిద్యయా
అహం యమత్వ మాపన్న స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౫౩
యస్య ప్రసాదలేశేన సర్వేషాం ప్రాణినా మహం
శాస్తా ప్రఖ్యాపితో లోకే త న్నమామి మహేశ్వరం ౫౪
అఘోరలింగే య మభ్యర్చ్య దైత్యదానవరాక్షసాః
అసంఖ్య బల మాపన్నా స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౫౫
కాయేన మనసా వాచా యేఽ ర్చయంతి మహేశ్వరం
ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యాన్ పురుషార్థాన్ భజన్తి తే ౫౬
యస్మిన్ స్థిత మిదం విశ్వం వీచిమాలా యథాంభసి
సర్వదేవమయం శంభుం ప్రణమామి మహేశ్వరం ౫౭
ఏకోఽస్తి సర్వభూతేషు తరంగేషు యథా పయః
సర్వాత్మకం మహాదేవం తం సదా ప్రణమా మ్యహం ౫౮
ఏకఏవ హి యో దేవ స్సర్వభూతహృది స్థితః
ఆకాశవ దమేయాత్మా తం నమామి మహేశ్వరం ౫౯
ఏకోఽపి బహుధా దేవో దృశ్యతే రవిచంద్రవత్
అజ్ఞానావృతచిత్తానాం తం నమామి మహేశ్వరం ౬౦
య మాహుః ప్రాప్య విజ్ఞానాః విజ్ఞాన మితి యం ప్రభుం
తం నమామి మహాదేవం సద్వై వాలంఘ్యశాసనం ౬౧
య మాహుః పురుషం సాంఖ్యా స్సదా తత్త్వార్థచిన్తకాః
త న్నమామి మహేశానం సర్వలోకైకనాయకం ౬౨
య మాహు ర్బ్రహ్మశబ్దేన సర్వవేదాన్తవేదినః
వేదాన్తవేద్య మీశానం ప్రణమామి మహేశ్వరం ౬౩
విష్ణుం సర్వజ్ఞ ముత్పత్తిస్థితిసంహారకారణం
తం నమామి మహేశానం సర్వలోకైకనాయకం ౬౪

పుష్కలాగమతత్వజ్ఞా యమాహు శ్చతురాననం
జగత్స్రష్టార మీశానం తం నమామి సదాశివం ౬౫
యే కేచ నాగ్ని రిత్యాహు స్సూర్య ఇత్యేవ కేచన
అన్యే వాయు రితి ప్రాహు స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౬౬
అన్యే పశుపతిం ప్రాహు స్త మీశం ప్రణమామ్యహం
నానావిధఘటే ష్వంతః ఖం విలీనం యథా నభః ౬౭
భూతే ష్వంత స్తథైకస్వాంతం ప్రపద్యే సదాశివం
స్రష్టా త్వమేవ జగతాం రక్షక స్త్వం మహేశ్వర ౬౮
సంహర్తా జగతాం దేవ త్వ మే వైకో మహేశ్వర
శాసనార్థం తు పాపానాం త్వయై వాహం నియోజితః ౬౯
తతః ప్రభృతి దేవేశ సర్వే పాపసమన్వితాః
పాపానురూపదండేన నరకే శిక్షితా మయా ౭౦
త్వదాజ్ఞయా హం దేవేశ సర్వ త్రాలంఘ్యశాసనః
ఇదానీం భంజితాజ్ఞో ఽ హం సుకుమారకృతే ప్రభో ౭౧
కి మేతదితి సంచింత్య త్వాం ద్రష్టు మహ మాగతః
అనేన హింసితా దేవ ప్రాణినో లక్షసంఖ్యయా ౭౨
పాపాశ్చ విప్రా బహవః (?) సుకుమారేణ పాపినా
సహస్రశః కృతం స్తేయ మనేనైవచ పాపినా ౭౩
అనేన తాసా చాండాలీం సమానాం షష్టిసంఖ్యయా
పుత్రా నుత్పాదయామాస పంచ పాతకసన్నిభాన్ ౭౪
తస్యా మపత్యం పాపిష్ఠో జనయామాస వైధురే
చండాల్యా పీతశేషం తు తావత్కాలం పపౌ సురాం ౭౫
మేఘచ్యుతా యథా ధారా నగణ్యంతే న మానవైః
గగనే తారకా యద్వ ద్గంగాయాం సికతా యథా ౭౬
లోకే గణయితుం శక్యం న మనుష్యై స్సురాసురైః
కృతా న్యనేన పాపాని పాపినా కోటిసంఖ్యయా ౭౭

కల్పకాలేతి తచ్ఛక్యం (?) యథా వక్తుం కథంచన
ఏకేన హి కృత స్యాస్య పాపస్య పరమేశ్వర ౭౮
ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యన్తి సర్వశాస్త్రేషు సూరయః
ఏవంవిధో ఽసౌ పాపాత్మా కథం ప్రాప్త స్తవాంతికం ౭౯
యోగినా మప్యలభ్యం య త్తత్వాపి ప్రాప్తవాన్ కథం
స్వతంత్రోఽపి మహాదేవ స్సర్వదేవేషు కీర్తితః ౮౦
సుకుమారప్రసంగేన స్వతంత్రత్వం ప్రకాశితం

సూతః :—

ఇత్యుక్త్వా దండముద్రాం తాం శివాయ వినివేద్యచ ౮౧
పపాత దండవ ద్భూమౌ ప్రసీదేతి వద న్ముహుః
త మువాచ మహాదేవః ప్రహసన్ కరుణానిధిః ౮౨
కరాభ్యాంచ సముత్థాప్య పాదయోః పతితం యమం

ఈశ్వరః :—

ఆశ్చర్య మత్ర మా కర్షీ స్సుకుమారకృతే యమ ౮౩
వైషమ్య మత్ర మే నాస్తి శృణు వక్ష్యామి కారణం
అనేన సుకుమారేణ యదిదం దుష్కృతం కృతం ౮౪
సంఖ్యా మయా హ్యశక్యం య ద్వ్యోమ్ని తారకమండవత్
న తస్య దుష్కృతి ర్దృష్టా సర్వశాస్త్రేషు సాంప్రతం ౮౫
తథావిధం మహాపాపం దగ్ధ్వా సర్వం క్షణేనతు
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా మత్సమీప ముపాగమత్ ౮౬

యమః :—

ఏవంవిధో ఽసౌ పాపాత్మా శుద్ధో ఽభూ ద్వ్రతదర్శనాత్
తద్వ్రతం బ్రూహి మే దేవ కదా కార్యం మనీషిభిః ౮౭

ఈశ్వరః :—

మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం రాత్రౌ జాగరణాన్వితః
వ్రతం కార్యం మహాప్రాజ్ఞ ప్రాజాపత్యఫలప్రదం ౮౮

వేదసారేణ సంపూజ్య శివరాత్రౌ మహేశ్వరం
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా బ్రహ్మా బ్రహ్మత్వ మాగతః ౮౯
విద్యాసారేణ మంత్రేణ శివరాత్రౌ మహేశ్వర
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా విష్ణు ర్విష్ణుత్వ మాగతః ౯౦
శివరాత్రౌ శివం పూజ్య మృత్యుమోచనవిద్యయా
కల్పాయు రభవ త్పూర్వం మార్కండేయో మహామునిః ౯౧
అష్టౌచ వసవ స్సర్వా రుద్రా ఏకాదశ స్మృతాః
వేదసారేణ సంపూజ్య సర్వదేవత్వ మాగతాః ౯౨
బహునాత్ర కి ముక్తేన సారభూతం వచ శ్శృణు
ఆచండాలమనుష్యాణాం పాపానాం దహనక్షమం ౯౩
మేరుమందరతుల్యస్య రాశిః పాపస్య కర్మణః
సంచిత స్సుకుమారేణ సర్వలోకస్య పశ్యతః ౯౪
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం మహానిశి మహేశ్వరం
చండాలీ మాత్మజాం రంతుం పుష్పా ణ్యాహర్తు మాగతః ౯౫
సంపూజ్యమానం వ్రతిభిః తస్మిన్ కాలే దదర్శ సః
నానాసుగంధికుసుమై శ్చందనాదివిలేపనైః ౯౬
భక్ష్యభోజ్యాన్నపానై శ్చ తాంబూలై శ్చంద్రసంయుతైః
గీతవాద్యనినాదై శ్చ పురాణై స్స్తోత్రపాఠకైః ౯౭
సంపూజ్యమానం వ్రతిభి శ్శివలింగం మహానిశి
దదర్శ సుకుమారోఽసౌ యుక్తః పాతకకోటిభిః ౯౮
వ్యాజేనాపి తదా ప్రాప్తి స్తత్క్షణాత్ దగ్ధకల్మషః
సర్వయజ్ఞతపోదానవ్రతానా మాప్తవాన్ ఫలం ౯౯
సర్వసారేణ ధర్మేణ యుక్తో వా సుకుమారకః
స మాంతిక మనుప్రాప్య గాణాపత్యం చ లబ్ధవాన్ ౧౦౦
యథా ప్రజ్వలితో వహ్ని శ్శుష్కమాత్రం చ నిర్దహేత్
జ్ఞానాజ్ఞానకృతం పాపం వ్రతం దహతి దర్శనాత్ ౧౦౧

సందేహం మా కృథా కించిత్ సుకుమారకృతే యమ
మహాపాతకలక్షాణి పాతకాని కృతానిచ ౧౦౨
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా యత్పుణ్యం ప్రాప్తవాన్ ద్విజః
తత్పుణ్యేన ప్రదగ్ధాశ్చ మహాపాతకకోటయః ౧౦౩
రాజసూయసహస్రస్య అశ్వమేధాయుతస్యచ
కపిలాకోటిదానస్య భూమేః కృత్స్నస్య యత్ఫలం ౧౦౪
శతవర్షసహస్రాణి తప స్తప్త్వా తు యత్ఫలం
పుణ్యక్షేత్రనివాసాచ్చ సర్వతీర్థావగాహనాత్ ౧౦౫
ఏతేషాం యత్ఫలం ప్రోక్తం శాస్త్రేషు వివిధేష్వపి
తత్పుణ్యం కోటిగుణితం సుకుమారోఽపి లబ్ధవాన్ ౧౦౬
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా పుష్పవ్యాజేనచాగతః
తపస్విభ్యోఽధికో హ్యేషః యజ్వభ్యో హ్యధికో మతః ౧౦౭
సర్వేభ్యః పుణ్యకృద్భ్యశ్చ సుకుమారోఽధికో మతః
తేన పుణ్యేన మహతా గణేశ్వరపదం గతః ౧౦౮
భోగా న్భుక్త్వా సువిపులాన్ కల్పాంతం మమ సన్నిధౌ
తతశ్చాపి చ్యుతః కాలా దధికాఖ్యో భవిష్యతి ౧౦౯
తత్ర మాహేశ్వరో భూత్వా జ్ఞానం లబ్ధ్వా మదాత్మకం
మహిమ్నా విష్ణునా జ్ఞేయో మమ సాయుజ్య మేష్యతి ౧౧౦
మద్భక్తాస్తు విశేషేణ పూజనీయా స్సదా యమ.

యమః :—

త్వద్భక్తాః కీదృశా దేవ కిం నిష్ఠాః కేన లక్షితాః ౧౧౧
కిం తేషాం లక్షణం బాహ్య మాంతరం లక్షణం వద

ఈశ్వరః :—

శృణు ధర్మ ప్రవక్ష్యామి భక్తానాం లక్షణం మమ ౧౧౨
భస్మోద్ధూళితసర్వాంగాః త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః
రుద్రాక్షమాలాభరణా శ్శివపూజాపరాయణాః ౧౧౩

బాహ్యలక్షణసంయుక్తాః పూజ్యా స్సర్వే త్వయా మమ
ప్రణవాభ్యాసనిరతా స్త్రియీపాఠపరాయణాః ౧౧౪
శివసూక్తజపాసక్తా శ్శతరుద్రీయపాఠకాః
ఆధర్వణీం శిఖాం యే చ పఠంతి శిరస శ్శ్రుతిం ౧౧౫
పౌరుషం యః పఠే త్సూక్తం పవమానం చ యః పఠేత్
త్వరితం నీలరుద్రంచ శివసంకల్పమేవచ ౧౧౬
మహాదేవాదినామాని జిహ్వాగ్రే యస్య వర్తతే
మమ ప్రియతరా హ్యేతే పూజ్యా స్సర్వే త్వయా మమ ౧౧౭
త్రికాల మేకకాలం వా యే వా ధ్యాయన్తి శంకరం
నృత్యమానం త్రయీనేత్రం చంద్రార్ధకృతశేఖరం ౧౧౮
ఉమామహేశ్వరం రూపం దక్షిణామూర్తి మేవవా
మృగటంకధరం దేవం నీలకంఠ మథాపి వా ౧౧౯
పంచాననమయీం మూర్తిం హృది ధ్యాయన్తి యే నరాః
మమ పూజ్యతమా హ్యేతే యది పాపాన్వితా అపి ౧౨౦
పూజనీయా స్సదా భక్త్యా మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం
యథా పృష్టం తథా ప్రోక్తం కిం భూయశ్శ్రోతు మిచ్ఛసి ౧౨౧

యమః :—

శ్రుతం దేవ మయా సర్వం కథ్యమానం త్వయా శివ
శివరాత్రివ్రతస్యాస్య విధిం మాహాత్మ్య మేవచ ౧౨౨
ఉద్ధూళనస్య మాహాత్మ్యం త్రిపుండ్రస్య క్రమం మయా
రుద్రాక్షాణాం చ మాహాత్మ్యం లింగపూజావిధేః ఫలం ౧౨౩
త్వద్భక్తానాంచ మాహాత్మ్యం మంత్రాణాంచ శ్రుతం మయా
త్వన్నామకీర్తనా త్సద్యః పతితోఽపి విముచ్యతే ౧౨౪
కిం పున ర్యే మహాత్మానః త్వయి భక్తిసమన్వితాః
యజ్ఞేషు హూయమానో ఽగ్ని శ్శ్మశానస్థోఽపి వా శిఖీ ౧౨౫

సర్వైస్సంపూజ్యతే విప్రై రనింద్యోహి యథానలః
దుర్వృత్తో వా సువృత్తో వా శ్వపచో వా ద్విజో యది ౧౨౬
మమ పూజ్యతమా భక్త్యా మహాదేవ తవాజ్ఞయా
సుకుమారప్రసంగేన జిజ్ఞాసార్థ మిహాగతః ౧౨౭
సర్వసారతమాన్ ధర్మాన్ శ్రుతవాన్ త్వత్ప్రసాదతః
ఇదానీం గతసందేహః కృతార్థోఽస్మి మహేశ్వర ౧౨౮

ఈశ్వరః :—

యమ సంయమనీం గచ్ఛ దండముద్రాసమన్వితః
పాపిష్ఠానాం చ సర్వేషాం శాసనం కురు యత్నతః ౧౨౯

సూతః :—

ఏత చ్ఛ్రుత్వా వచ స్సత్యం మహాదేవేన భాషితం
ప్రణిపత్య మహాదేవం స్తుత్వా చ వివిధై స్స్తవైః
దండముద్రాం సమాదాయ స్వాంపురీం ప్రయయౌ యమః ౧౩౦

ఓమిత్యాది మహాపురాణే శ్రీస్కాందే
ఈశానసంహితాయాం శివరాత్రి
మాహాత్మ్యే శంకరయమ
సంవాదో నామ
త్రిసప్తతితమో
ఽధ్యాయః

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు పీఠాపురము
మహారాజావారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.
కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.
కీ. శే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకసభావర్గము.

కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

కళాప్రపూర్ణ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిడాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.
వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తినాయుడుగారు (కోశాధ్యక్షులు)
వెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.
చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.
సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.
కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు.
నిడదవోలు వేంకటరావుగారు, బి. ఏ.
అక్కి వెంకట్రామయ్యగారు.
కేశవరపు కామరాజుగారు.
పిల్లారిశెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుడుగారు.
ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

Printed by N. Achutaramiah at the ,Cocanada Printing Works, Cocanada and Published by K. Raghavacharyulu, Secretary, Telugu Academy, Cocanada.